

CAMPINIA

driemaandelijke uitgave van het
Streekarchief
Regio Eindhoven Kempenland

21e jaargang, nr. 81

april 1991

Redactie-adres: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Rayondepot Oirschot
Postbus 144, 5688 ZJ Oirschot

Redactie en H. Mijland en J. Suijkerbuijk
informatie: telefoon 04997 - 75245

Abonnementen, losse nummers:

Voor 1991 bedraagt de abonnementsprijs *f* 18, — per jaar, inclusief verzendkosten en administratie.

Deze kosten zijn te voldoen, ná ontvangst van de acceptgiro, op postbanknummer 47.16.46 ten name van Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland te Eindhoven, onder vermelding van "Campinia".

De prijs van losse nummers van de lopende jaargang bedraagt *f* 4,50.

Ook nummers van voorgaande jaargangen zijn bij de redactie te bestellen tegen een daarvoor geldende vergoeding.

Indien opzegging van het abonnement niet schriftelijk is medegedeeld vóór 1 december van de lopende jaargang, wordt het abonnement automatisch verlengd.

Copyright: Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland
Overname van artikelen of gedeelten daaruit dient U schriftelijk aan te vragen bij de redactie.

Lay-out en drukwerk:

Maras Drukkerij, Middelbeers.

ISSN 0166-6959

Omslag: gedeelte uit de kaart Ducatus Brabantiae
van Jacob van Deventer, uit 1558.

INHOUD

	blz.
I. De keerzijde van de gewestelijke leningen door J. Lijten	53
II. Geschreven molentermen betreffende de standerdmolen van oerle door Jacq. F.C.M. Bijnen	68
III. Kempische curiosa 15 De naam Vrijthof door J. Lijten	87
IV. Honderd jaar Sónhgens in Oirschot door mw. H. Kupers	89

DE KEERZIJDE VAN GEWESTELIJKE LENINGEN

door J. Lijten

Geld lenen kan een onmiddellijke oplossing zijn, maar er moet rente betaald worden en aflossing. In ons artikel over de leningen door de Meierij in 1528 en 1529 in het vorig nummer van Campinia wezen wij erop, dat het bijna een eeuw geduurd heeft, vóór deze leningen waren afgelost. Wij zullen daarop wat nader ingaan aan de hand van een afschrift, dat berust in het Oirschots archief))

Het bedoelde afschrift is van de hand van Gerard Goossens, secretaris van Oirschot, griffier van Kempenland en secretaris van de vergadering der vier kwartieren van 1626 tot 1646, vermoedelijk uit zijn begintijd dus ca. 1630. Het katern bevat vier afschriften: 1. vertaling van de akte van lossing der halve heerlijkheid Oirschot d.d. 1614.11.24, 2. De 'Akte van de buitenpersonen' voor Oirschot d.d. 1614.07.31, 3. De 'Raminge' tussen de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch d.d. 1495.08.25 en 4. Een 'Nieuwe repartitie' van de rentebetalingen over de schulden van de Meierij. Dit laatste afschrift is onvolledig en ongedateerd. Het katern heeft vermoedelijk een omslag gehad, die reeds lang verdwenen is, en op het achterblad van die omslag zullen de repartitiebedragen gestaan hebben voor twee plaatsen in het kwartier Maasland en voor de stad 's-Hertogenbosch en mogelijk de datering.

Het duidelijkst zal de zaak worden door u eerst de complete nog aanwezige tekst voor te leggen, die overigens op zich al zeer interessant is.

O.A.A.O., vrl. inv. nr. 1877.

Nieuwe repartitie van den renten, die jaerlycx aen verscheyde personen geldende syn die vier quartieren der Meieriyen Shertogenbossche ende tot hier toe overgebracht geweest syn aen henne rentmeesteren ende van nu voortaan tot meerder gerieff van de renthieren ende oyck om te schouwen de gagiën van de rentmeesteren voorschreven ende die groote swaere oncosten soo van deurwerderen, comptoirboden als andere die daarop waeren loopende, betaelt sullen worden by den ingesetenen der Meieriyë voorschreven zelve volgens den taux ende quote van elcx stadt, vryheyt, dorpen ende vlekken respectie als hieronder op elcx quartier volgende is geraempt ende by provisie geconcipeert dezelfste repartitie by mynen heere den schoutet des quartiers van Oisterwyck vanwege syne Coninlycke Majesteyt ende Mr. Gerit Fabri, pensionaris, volgende den last ende commissie hem daarvan gegeven ende 'tselve op welbehagen ende onder correctie nochtans van de heeren edelen, schepenen, borgemeesteren ende andere regeer-

deren ende gemeyne ingesetenen der Meieriyë voorschreven ende alle anderen hen des beter verstaende etc.

't Quartier van Oisterwyck

Vucht met Cromvoirt sullen betaelen aen Henrick van den Leemput jaerlycx op Sinte Andriesmisse vyfftych gld.	50
Vucht	33 gld. 10 st.
Cromvoirt	16 gld. 10 st.
Sinte Michielsgestel aen Laureys Matheeussen alle jaer op Kersmisse vier ende dertich gld.	34
Tilborch met Goirle aen Robbrecht Gysbrechts t'allen jaeren op St. Andriesmisse vyff ende tseventich gld.	75
Alnoch aen Jacob Colet op Kersmisse dertien gld. vyfftyen st.	13 — 15
Ende alnoch aen het Sindeloos huys tot Shertogenbossche op Lichtmisse sesse gld.	6
Tilborch	77 gld. 10 st.
Goirle	16 gld. 10 st.
Venloon aen jouffr. Jutte Haesselut alle jaere op Kersavont vierendertich gld. seventhien st. 2 oirt	34 — 17 — 8
Oisterwyck dye vryheyt metter dingbancke namentlyck Udenhout, Berckel, Enschoot, Huyckelom, Haeren, Belveren aen zieckmeester (?)	
Claudius Justiani opten 12 en meert hondert gld.	100
Alnoch aen Andries Bacx den 1 en novembris sevenendertich gld. thien st.	37 — 10
Alnoch aen Goyaert Buyssen op St. Andriesmisse sesse gld.	6
Ende alnoch aen Laurens Matheus in junio vier gld. 10 st.	4 — 10
Beloopt in dese renten den taux der vryheyt	
Oisterwyck	78 gld.
Udenhout	19 gld. 12 ½ st.
Berckel	11 gld. 2 ½ st.
Enschoot	8 gld. 10 st.
Huyckelom	8 gld. 10 st.
Haeren en Belveren	22 gld. 5 st.
Helvoirt aen Gerit Rutgers op St. Anthonisdach veertien gld.	14
Alnoch aen Mariken dochter Lucas Henricx Lucassche van Nulant, baghyne, op Lichtmisse drye gld. tien st.	3 — 10

Boxtel met Essche aen Elisabeth weduwe Gerit Eymers twintich gld.	20
Ende alnoch aen Jacob Spyckers opten 13en februarii vyffthich gld.	50
Beloopt den taux voor	
Boxtel	61 gld.
Essche	9 gld.
 Druenen, Waelwyck en Gansoyen aen Willem weduwe Wouter Schuermans opten 21 octobri dertich gld.	30
Alnoch aen Joest Lenaertssen den 2en julii achtien gld. vyffthien st.	18 — 15
Druenen	25 gld. 16 st.
Waelwyck	22 gld. 2 st.
Gansoyen	17 st.
 Hogemierde, Legemierde en Hulsel aen Mr. Peeter Luyten tot Loven opten iersten septembri eenendertich gld.	31
Alnoch aen Mr. Roeloff Loeckemans op Lichtmisse dry gld.	3
Hogemierde	14 gld. 18 st.
Legemierde	10 gld. 16 st.
Hulsel	8 gld. 6 st.
 Gestel by Oisterwyck aen Mathys Stoters op Sinxten achtien gld. 15 st.	18 — 15
Alnoch aen Mr. Peter van der Straeten tot Helmont opten iersten meert seven gld.	7
 Hilvarenbeek metter dingbancke namentlyck Diessen, Riel ende Westelberse aen Henrick Kemp nu Claes Kemp op St. Jansmisse hondert gld.	100
Alnoch aen Geertruyt Meermans tot Loeven den iersten septembri twelff gld.	12
Ende alnoch aen Henrick van Mierlo op Sinte Lucyëndach sesse gld.	6
Beloopt voor	
Hilvarenbeek	76 gld. 5 st.
Diessen	26 gld. 6 st.
Riel	9 gld. 8 st.
Westelberse	6 gld. 1 st.

Justa summa (van het kwartier van Oisterwijk): 674 — 17 — 8.

't Quartier van Peelant

Helmont met Mierloe sullen t'saemen betaelen aen d'erff- genamen Mr. Goossen van der Stegen Jaerlycx opten iersten novembri	100
Beloopt voor	
Helmont	63 gld. 10 st.
Mierloe	36 gld. 10 st.
 Lierop met Stiphout hebben t'saemen te betaelen aen Thomas Goyaertssen alle jaeren opten 19en meert negenentwintich gld.	29
Beloopt hiervoor den quote van	
Lierop	15 gld. 14 st.
Stiphout	13 gld. 6 st.
 Asten aen Frans van der Cammen t'allen jaeren opten negensten junii vyffentwintich gld.	25
Alnoch aen Hilleken weduwe Jan Kuysten op St. Geertruy- dendach vyffthien gld.	15
Ende alnoch aen Henrick van Mierlo op St. Luciëndach dry gld.	3
 Heeze, Leend, Geldrop, die Sesgehuchten, Tongelre, Maris, Soerendock ende Buel aen d'erffgenamen Gerit Michielsen opten iersten januari tweehondert gld.	250
Beloopt voor	
Heeze	47 gld. 10 st.
Leende	49 gld. 8 st.
Geldrop	20 gld. 14 st.
Sesgehuchten	17 gld. 6 st.
Tongelre	16 gld. 18 st.
Maris, Soerendock	32 gld. 4 si.
Buedel	16 gld.
Sommeren	50 gld.
 Sint Oedenrode met Liempde, Schyndel, Son, Breugel, Nuenen, Gerwen ende Nederwetten aen joffr. Engelken van Eyndhouts alle jaeren opten 23en juni ende dryentwintichsten decembri twee hondert gld.	200
Beloopt den quote voor	
Sint Oedenrode	63 — 10 — 0
Liempde	23 — 0 — 0

Schyndel	43 — 0 — 0	
Sonne	21 — 2 — 0	
Breugel	23 — 4 — 0	
Nuene	10 — 10-0	
Gerwen	10 — 10-0	
Nederwetten	5 — 4 — 0	
Aerle met Rixtel, Beeck ende Lieshout aen Frans Vuchs op Paesschen		25
Alnoch aen Frans Spycker den 1 en junii vyffentwintich gld.		25
Ende alnoch aen Laureys van Sprange den 24 ^o maii vyffentwintich gld.		25
Aerle en Rixtel	26 — 5 — 0	
Beeck by Aerle	26 — 5 — 0	
Lieshout	22 — 10 — 0	
Baeckel met Doerne ende Vlierden aen de erffgenaemen heer Willem Rensaerts nunc Eelkens		80
Baeckel	31 — 0 — 0	
Doerne	38 — 10 — 0	
Vlierden	10 — 10 — 0	
Erp met Vechel ende Wetten t'saemen aen het capittel van Luyck opten 1 en decembri hondert gld.		100
Erp	39 — 18 — 0	
Vechel	43 — 10 — 0	
Wetten	16 — 12 — 0	
Summa (van Peelland) 877		
't Quartier van Kempelant		
Oirschot sal betaelen aen juffrouwe Adriana van Nulant opten 1 en octobris		100
Alnoch aen Elias van Schoor opten octobri twintich gld.		20
Oistelbeerse met Middelbeerse aen Gerit van Berckel Janssoen opten 6 en decembris twelf gld.		12
Alnoch aen Jacob Bacx opten 1 3 en decembris ses gld. vyff st.		6 — 5

Beloopt in dese renthe den quote van		
Oistelbeerse	11 — 9 — 0	
Middelbeerse	6 — 16 — 0	
Eerselle met Steen sel ende Duysel aen Catharina dochter Pauwels Pauwelsche vijffentwintich gld. te vergelden op St. Jansmisse		25
Ende alnoch aen Jacob Claessen van Delfft oyck op St. Jansmisse		16
Eerssel	27 — 2 — 0	
Steenssel	7 — 4 — 0	
Duysel	6 — 14 — 0	
Loon onder Eersel met Hapaert ende Castelre aen heer Jacob Hannen, priester, opten derthienden decembris		25
Ende alnoch aen heer Jan Gysberts opten iersten augusti		6 — 10
Loon (= Hoogeloon)	13 — 17 — 0	
Hapaert	10 — 16 — 0	
Castelre (= Casteren)	6 — 17 — 0	
Bercheyck met Westerhoven ende Rythoven aen joncker Goossen van Brecht jaerlycx op St. Andriesmisse vyffentich gld.		50
Ende alnoch aen Mr. Jan Reynen van Weerdt op St. Jansmisse		25
Bercheyck	38 — 17-0	
Westerhoven	19 — 18-0	
Rythoven	16 — 5 — 0	
Bladel ende Netersel met Reusel aen Goossen van Hedel op St. Luciëndach vyff ende twintich gld.		25
Alnoch aen Magdalena weduwe Gerit de Leeuw opten deren meert		12 — 10
Ende alnoch aen Adriaen Jan Willems op Nicolai		9 — 7 — 8
Blaedel (+ Netersel)	26 — 16 — 0	
Reusel	22 — 1 — 8	
Loemel sal betaelen aen Catharina dochter Pauwels Pauwels op St. Luciëndach vyff ende twintich gld.		25
Ende alnoch aen de beneficiaten ten Bossche op St. Margrietendach in julio		12 — 10

Aelst sal betaelen aen Goyaert Grooters van Os opten
13 en april 9 — 10

Oirle met Merefelt, Velthoven, Zelst ende Blaerthem aen de
weduwe Goyaert van Spoerdonck alle jaer op Lichtmisse 50

Beloopt dese rente voor de quote van
Oirle 12 — 8 — 0
Velthoven Sonderwyck 17 — 14 — 0
Merefelthoven 2 — 8 — 0
Zelst 11 — 7 — 0
Blaerthem 6 — 3 — 0

Vessem met Knechsel ende Wintelre aen Marchelis de Bruyn
op Onser Vrouwen visitatiedach in julio twelff gld. thien st. 12 — 10

Ende alnoch aen de kinderen van Laureyns van Ophoven
opten 10e^o novembri 12 — 10

Vessem 13 — 7 — 0
Knechsel 3 — 18 — 0
Wintelre 7 — 15 — 0

Eyndhoven met Woensel, Gestel, Stryp, Straethum ende Dommelen
sullen betaelen aen den greffier van de leenen van Gelre
op Onser Vrouwen geboortendach in septembri 50

Alnoch aen Mathys van de Wiel op Sinxten vyfftych gld. 50

Ende alnoch aen het gasthuys opten Ulenburch binnen Den
Bossche opten len meert 12 — 10

Eyndhoven 37 — 10 — 0
Woensel 28 — 15 — 0
Gestel 12 — 14 — 0
Stryp Eeckert 15 — 4 — 0
Straethum 10 — 10 — 0
Dommelen 7 — 17 — 0

Weerde met Waelre aen't convent van Dommelen op St. Mar-
garitendach in julio vyffentwintich gld 25

Ende alnoch aen Mr. Roeloff Loeckemans opten derthyen-
den julii 7

Weerde (Valkenswaard) 17 — 11 — 0
Waelre 15 — 9 — 0

Summa (van Kempenland) 599 — 12 — 8

't Quartier van Maeslant

Dinther sal betaelen aen Jacob Jansse van Roye op Lichtmisse 12 — 10
Ende alnoch aen Claes en Peter, kinderen Mr. Lodewyck de
Soete op St. Mathysdach in februaryo 12

Maren aen jouffr. Adriana van Nulant voor Laureys van
Sprang op ten 1^{en} octobris 12 — 10

Kessel aen Jan Noppen ende Jan Geritsse opten ^{aen} meert 6 — 5

Littoyen aen Margriete dochter Henricx Hannen op
St. Jansmisse 15 — 12 — 8

Heeswyck aen Dirck van Trier te Hilvarenbeek opten achten
meye 15

Alem aen Jan Schilders gasthuys opten Ulenborch ten Bos-
sche op St. Andriesmisse 6 — 5

Nistelroye aen Frans Vuchts jaerlycx op St. Andriesmisse 25

Berlicum aen Elisabeth dochter Jans de Bruyn jaerlycx op On-
ser Vrouwen visitatie in julio 25

Nulant aen Mechtelt weduwe Jans Moens opten 29en de-
cembris 15

Rosmalen aen Heylwich Daems den iersten octobris 20
Ende alnoch aen Dirck Peterssen van den Yemelaer
opten 20en decembris 9 — 7 — 8

Ossch aen 't clooster van Thienen opten iersten septembris 55
Ende alnoch aen St. Cornelisgasthuys op St. Thomasdach 4

Berchem aen Mr. Dirck Noppen opten derden meert 12
Ende alnoch aen Lambert van Gameren op St. Nicolaesdach 9

Geffen aen Sebert van Pels tot Roy opten iersten febr. 19

De getallen van de te betalen renten zijn geschreven in Romeinse cijfers maar
door ons voor de duidelijkheid omgezet in arabische cijfers en in de aanduiding

als gebruikelijk van guldens - stuivers - penningen. De enkel voorkomende 8 penningen zijn een halve stuiver. In de lijst is deze soms aangeduid als een halve stuiver, soms als 2 oirt.

De getallen van de onderlinge verdeling per plaats zijn geschreven in arabische cijfers.

Bij Heeze enz. staat een fout in de geschreven tekst, die echter uit de volgende cijfers vanzelf gecorrigeerd wordt.

Bij de eerste betaling door Moergestel en door Hilvarenbeek staat in de marge 'geconfisc(h)eert'. Bij de betaling door Sint-Oedenrode enz. staat in de marge 'aen de dry staten ende alsoo twyfel' en bij de betaling door Bakel enz. 'aen de dry staten des lants van Brabant'. Er is geen aanwijzing, dat deze aantekeningen later zijn toegevoegd. Vermoedelijk zijn ze door Gerard Goossens uit het origineel overgenomen en duiden ze erop, dat de schuldbekentenissen in andere handen gekomen zijn en dat daardoor moeilijkheden ontstaan zijn.

In de inleiding van de repartitie worden de zakelijke motieven om tot een nieuwe en voordeligere afwikkeling van de rentebetalingen te komen duidelijk uiteengezet.

Men heeft blijkbaar in overleg met de centrale overheid in Brussel gehandeld, want een van de opstellers der repartitie, de kwartierschout van Oisterwijk, is daartoe aangewezen door 'de conincklycke Majesteyt'. Dit geeft ons een aanknopingspunt voor de datering. Aangezien de beide aan Oirschot toegewezen rentebetalingen in 1620 zijn afgelost - het concept is dus door de afgevaardigden der vier kwartieren geaccepteerd en uitgevoerd - moet de repartitie zijn opgesteld onder de regering van koning Philips II, 1556 - 1598.

De andere opsteller is aangewezen door de Meierij en was haar 'pensionaris'. Een eerdere - en vermoedelijk de eerste - pensionaris van de Meierij was Mr. Marten de Greef (of de Greve en verlatijnst tot Grevius). Hij werd d.d. 1538.09.14 ten overstaan van schepenen van Oirschot aangesteld door vertegenwoordigers 'van den steeden, vriheyden ende dorpen der Meierye van Tshertogenbossche ... als hueren procureur, sollicitateur ende pensionaris', om in overleg met een gemachtigde van elk kwartier voor de Meierij op te treden in rechte.²⁾ Mr. Marten de Greef had toen reeds een belangrijke staat van dienst achter de rug, onder andere als secretaris van 's-Hertogenbosch. Hij was een bekend humanist en leefde tot 1562.³⁾ Mr. Gerit Fabri zal zijn opvolger geweest zijn.

Als wij deze repartitie gaan vergelijken met de haardstedentelling van de Meierij van 1596, constateren we enkele opvallende divergenties, die ons mogelijk in staat stellen om deze repartitie nauwkeuriger te dateren.

De telling van 1596 is afgeschreven in het Register van Dooren - van Baar, maar er staan wel een paar, overigens gemakkelijk te corrigeren, fouten in.⁴⁾ Bij een

dergelijke telling werden alle bewoonde huizen geteld. Daarvan werd echter een bepaald percentage armlastigen afgetrokken om te komen tot een netto-telling, die de basis vormde voor de verdeling (repartitie) van de belastingen en andere te betalen bedragen. Bij de telling van 1596 had men daarbij deze richtlijn: 's-Hertogenbosch mocht 1 van de 8 huizen aftrekken als armlastig zowel binnen als buiten de kom. Eindhoven mocht 1 op de 7 huizen aftrekken (Eindhoven had geen huizen buigen de kom). Helmond mocht voor de huizen binnen de kom 1 op de 7 huizen aftrekken en voor de huizen buiten de kom 1 op 4. Dit laatste gold ook voor heel het platteland, waar de armoede kennelijk groter was dan in de steden.

In de telling van het kwartier van Oisterwijk is Tilburg overgeslagen. Er wordt echter wel een totaal voor heel het kwartier opgegeven, waaruit we de getallen voor Tilburg hebben teruggerekend na het corrigeren van enkele kennelijke schrijffouten, zoals bij het commentaar op de lijst zal worden aangegeven.

De nu volgende lijst is opgesteld in volgorde van grootte der bedragen, die elke plaats aan rente moest betalen. 's-Hertogenbosch, Heesch en Empel zijn ook in deze lijst opgenomen, de twee laatste plaatsen schattenderwijze.

De twee laatste kolommen geven het aantal bewoonde huizen van de telling van 1596, de voorlaatste bruto en de laatste netto. Voor elke plaatsnaam is aangegeven tot welk kwartier die plaats behoort door K (Kempenland), P (Peelland), 0 (kwartier van Oisterwijk) en M (Maasland).

Plaatsen		bedrag te bet. rente	bewoonde huizen 1596	
			bruto	netto
's-Hertogenbosch			bin. 3090	2623
			bui. 357	313
			tot. 3447	2936
K.	Oirschot	120	591	444
O.	Oisterwijk	78	290	218
O.	Tilburg	77 - 10	470	353
O.	Hilvarenbeek	76 - 5	392	294
P.	Helmond	63 - 10	bin. 108	92
			bui. 172	126
			tot. 280	218
P.	Sint-Oedenrode	63 - 10	364	273
O.	Boxtel	61	340	255
M.	Oss	59	243	183
P.	Someren	50	261	196
P.	Leende	49 - 8	227	171
P.	Heeze	47 - 10	215	161
P.	Veghel	43 - 10	214	161

P.	Schijndel	43	248	186
P.	Asten	43	200	187
P.	Erp	39 - 18	209	157
K.	Bergeijk	38 - 17	212	159
P.	Deurne	38 - 10	235	177
K.	Eindhoven	37 - 10	168	143
K.	Lommel	37 - 10	250	188
P.	Mierlo	36 - 10	211	159
O.	Loon op Zand	34 - 17 - 8	85	64
O.	Sint-Michielsgestel	34	177	133
O.	Vught	33 - 10	159	118
P.	Bakel	31	157	118
M.	Rosmalen	29 - 7 8	85	64
K.	Woensel	28 - 15	135	102
K.	Eersel	27 2	178	134
K.	Bladel (+ Netersel)	26 - 16	158	119
O.	Diessen	26 - 6	146	110
P.	Aarle-Rixtel	26 5	234	176
O.	Drunen	25 - 16	94	71
O.	Moergestel	25 - 15	155	117
M.	Berlicum	25	86	65
M.	Nistelrode	25	70	53
M.	Dinther	24 - 10	123	93
P.	Breugel	23 - 4	125	94
P.	Liempde	23	128	96
P.	Lieshout	22 - 10	132	99
O.	Haaren (+ Belveren)	22 - 5	126	95
O.	Waalwijk	22 - 2	111	84
K.	Reusel	22 - 1 - 8	105	79
P.	Son	21 - 2	130	98
M.	Berchem	21	106	80
P.	Geldrop	20 - 14	116	87
P.	Zesgehuchten	20 - 14	93	70
K.	Westerhoven	19 - 18	132	99
O.	Udenhout	19 - 12 - 8	113	85
M.	Geffen	19	162	122
K.	Veldhoven	17 - 14	102	77
K.	Valkenswaard	17 - 11	118	89
O.	Helvoirt	17 - 10	96	72
P.	Maarheeze + Soerendonk	16 - 18	132	99
P.	Tongelre	16 - 18	89	67
P.	Wetten	16 - 12	91	69

O.	Goirle	16 - 10	89	67
O.	Cromvoirt	16 - 10	78	59
K.	Riethoven	16 - 5	99	75
P.	Budel	16	69	52
P.	Lierop	15 - 14	120	90
M.	Heesch		59	45
M.	Empel		51	39
M.	Lithoyen	15 - 12 - 8	40	30
K.	Waalre	15 - 9	85	64
K.	Strijp en Eckart	15 - 4	81	61
M.	Nuland	15	47	36
M.	Heeswijk	15	73	55
O.	Hoogemierde	14 18	80	60
K.	Hoogeloon	13 - 17	85	64
K.	Vessem	13 - 7	85	64
P.	Stiphout	13 6	69	52
K.	Gestel	12 - 14	47	36
M.	Maren	12 - 10	60	45
K.	Oerle	12 - 8	76	57
K.	Oostelbeers	11 9	70	53
K.	Zeelst	11 - 7	66	50
O.	Berkel	11 - 2 - 8	52	39
K.	Hapert	10 16	58	44
O.	Lagemierde	10 - 16	56	42
P.	Gerwen	10 - 10	59	44
P.	Nuene	10 - 10	59	44
K.	Stratum	10 10	40	30
P.	Vlierden	10 10	64	48
K.	Aalst	9 - 10	57	43
O.	Riel	9 - 8	51	39
O.	Esch	9	43	31
O.	Enschot	8 - 10	43	33
O.	Heukelom	8 - 10	43	32
O.	Hulsel	8 - 6	44	34
K.	Dommelen	7 - 17	45	34
K.	Wintelre	7 - 15	47	36
K.	Steensel	7 - 4	38	29
K.	Casteren	6 - 17	41	31
K.	Middelbeers	6 - 16	42	31
K.	Duizel	6 - 14	43	33
M.	Alem	6 - 5	25	19
M.	Kessel	6 - 5	39	30

K.	Blaerthem	6 - 3	29	22
O.	Westelbeers	6 - 1	36	27
P.	Nederwetten	5 - 4	29	22
K.	Knegsel	3 - 18	27	21
K.	Meerveldhoven	2 - 8	13	10
O.	Gansoyen	17	7	6

Allereerst dient een raadsel te worden besproken. In de lijst van de verdeling der renten staat een plaats Wetten, die bij de huizentelling niet voorkomt. Het was voor een betaling ingedeeld bij Erp en Veghel.

In deze buurt is echter geen enkele plaats die voor deze naam in aanmerking zou komen. Het kan ook niet Nederwetten zijn, want dat komt apart voor en was ook veel te klein voor het door 'Wetten' te betalen bedrag.

De meest voor de hand liggende oplossing is, dat hiet Opwetten onder Nuenen bedoeld is, dat in de volksmond gewoonlijk simpel als 'Wetten' wordt aangeduid in tegenstelling tot Nederwetten, dat in de volksmond 'Neerwetten' genoemd wordt. Nu zal menigeen zijn wenkbrauwen ophalen. Toch is het reëel. In het begin van de achttiende eeuw was de gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten één parochie. Tussen 1712 en 1723 tekende de toenmalige pastoor in zijn doopboek bijna altijd aan, uit welke wijk de dopelingen waren. Over die periode de komer er uit:

Nuenen	124 dopelingen
Gerwen	118
Opwetten (Wetten)	111
Boort	91
Nederwetten	25
Hooydonk	2 ⁵⁾

Wanneer men Boort tot Opwetten rekent, waar het dichterbij ligt dan bij de kom van Nuenen, was Wetten dus belangrijker volkrijker dan de kom van Nuenen of Gerwen. Bij de haardstedentelling van 1596 zou de onderlinge verdeling voor Nuenen, waarvoor de telling in één bedrag wordt opgegeven, dan als volgt kunnen worden omgerekend:

Nuenen	59	44
Gerwen	59	44
Wetten	91	69
Opgave	209	157

Ook Heeze en Zesgehuchten zijn in 1596 in één telling opgegeven.

Herrekend:	Heeze	215	161
	Zesgehuchten	93	70
Opgave	308	231	

Hetzelfde met Deurne en Vlierden.

Herrekend:	Deurne	235	177
	Vlierden	64	48
Opgave	299	225	

Hetzelfde ook voor Vught met Cromvoirt.

Herrekend:	Vught	159	118
	Cromvoirt	78	59
Opgave	237	177	

Dit geldt ook voor Hooge- en Lagemierde.

Herrekend:	Hoogemierde	80	60
	Lagemierde	56	42
Opgave	136	102	

Hetzelfde voor Oostelbeers en Middelbeers.

Herrekend:	Oostelbeers	70	53
	Middelbeers	42	31
Opgave	112	84	

En nogmaals hetzelfde voor Enschoot en Heukelom.

Herrekend:	Enschoot	43	33
	Heukelom	43	32
Opgave	86	65	

Bij Oostelbeers en Middelbeers staat als opgave 112 74
Dit is een kennelijke schrijffout voor 112 84

Bij Westelbeers staat in de telling van 1596: 36 17
Dit is een kennelijke schrijffout voor: 36 27

Bij Gansoyen staat: 7 3
Ook dit is een kennelijke schrijffout voor: 7 6

Zeer opvallende divergenties tussen de repartitie der rentebetalingen en de telling der haardsteden treffen we aan bij de volgende plaatsen:

Oisterwijk, Helmond, Oss, Eindhoven, Loon op Zand, Rosmalen, Woensel, Drunen, Berlicurn, Nistelrode, Berchem, Budel, Lithoyen, Nuland, Gestel, Maren, Stratum en Alem, waaruit blijkt, dat er tussen de repartitie en de haardstedentelling van 1596 een belangrijke terugloop van de bevolking in die plaatsen geweest moet zijn.

De grootste groep hiervan wordt gevormd door de dorpen van de Maaskant. Nu is bekend, dat door oorlogshandelingen 1585 voor de Maaskantse dorpen een rampjaar is en dat er ook in de opvolgende jaren in die streek grote schade is geleden. ⁶⁾

Een tweede groep wordt gevormd door Eindhoven en de omliggende dorpen. Eindhoven is vanaf 1576 tot 1585 voortdurend belegerd en veroverd, zodat in 1585 de omwalling verkleind is, omdat de bevolking was terruggelopen. ⁷⁾

Oisterwijk is vanaf 1572 gedurende vele jaren het voorwerp geweest van plunderingen en brandstichting. ⁸⁾ Vermoedelijk zijn velen uit Oisterwijk naar Tilburg vertrokken.

Wanneer we dit alles in ogenschouw nemen en daarbij bedenken, dat de kwartierschout van Oisterwijk een der opstellers was van de repartitie, wordt het waarschijnlijk, dat deze dateert van vóór 1572.

Als we de leningen bekijken, waarover rente betaald moest worden, zijn er enkele terug te kennen van 1528 en 1529, maar er zijn ook vele nieuwe namen bij de schuldeisers. Dit kan het gevolg zijn van overdracht der oude schuldbekentenis, maar vele oude leningen, vooral aan personen of instanties buiten de Meierij, zullen eerder zijn afgelost en misschien (gedeeltelijk?) vervangen door leningen dicht bij huis.

De repartitie van de rentebetalingen zal tevens een repartitie geweest zijn van de schulden, die dan door de betreffende steden en dorpen ook mettertijd zullen zijn afgelost.

NOTEN

- 1) O.A.A.O., vrl. inv. nr. 1877.
- 2) Oirschotse schepenprotocol van 1538, fol. XCVI e.v.v.
- 3) L. v. Dijck, 'Meester Martinus Greivus, een kleine Bossche humanist ca. 1485 - 1562', in Vriendenboek stadsarchivaris Kuyer, 's-Hertogenbosch 1980, blz. 64 - 81.
- 4) R.v.D.v.B., blz. 532 - 536.
- 5) Met dank aan collega mevr. M. v.d. Heyden-Bruning, die zo vriendelijk was om deze gegevens uit het doopboek van Nuenen te verzamelen.
- 6) Vriendelijke mededeling van archivaris Drs. H.G.J. Buijks te Oss.
- 7) Vriendelijke mededeling van collega J. Spoorenberg te Eindhoven.
- 8) Vriendelijke mededeling van streekarchivaris Drs. W.F.L. Reijnders te Oisterwijk.

II. GESCHREVEN MOLENTERMEN BETREFFENDE DE STANDERDMOLEN VAN OERLE

door Jacq. F.C.M. Bijnen

Met deze woordenlijst proberen wij een zo goed mogelijk beeld te geven van de molenterminologie zoals die werd opgespord in de historische bronnen. Het betreft uitsluitend benamingen van onderdelen die we aantreffen in de archieven en die betrekking hebben op de standerdmolen van Oerle (gemeente Veldhoven).

Reeds in de eerste helft van de veertiende eeuw -de oudste vermelding is uit 1332- stond op het grondgebied van Oerle een windmolen. Het was een dwangmolen, eigendom van de priorij van Postel. De ingezetenen van de dorpen Zonderwijk, Kneysel, Wintelre en Oerle hadden de verplichting er hun graan te laten malen. Waarschijnlijk omstreeks 1683 kreeg deze molen een tweede koppel maalstenen, waardoor vanaf die tijd sprake is van een vóór- en van een achtermolen, respectievelijk een rog- of korenmolen en een boekweitmolen.

Na meerdere verplaatsingen en wisselingen van eigenaren werd deze molen in 1932 vervangen door een gemotoriseerde maalderij.

De meeste gegevens van de hierna vermelde molentermen zijn afkomstig uit pri-saties (= schattingslijsten), onder meer uit de jaren 1704, 1710, 1738, 1770, en 1808. Andere troffen we aan in 'incidentele' archiefvermeldingen, bijvoorbeeld in schaderapporten ten gevolge van stormen of in verzoeken om reparaties.

Voor het lokaliseren van de termen, vooral van de niet algemeen in de literatuur voorkomende, of van termen waaraan meerdere betekenissen kunnen worden toegekend, bracht meestal de volgorde in de opsomming van de molenonderdelen in de tekst, of de context waarin de term werd aangetroffen, de oplossing(1).

WERKWIJZE VAN DE BESCHRIJVING

De woordenlijst wordt voorafgegaan door een reconstructietekening die naar onze mening zo goed mogelijk de indeling van de Oerle'se molen weergeeft.

De nummering van een aantal molenonderdelen correspondeert met de lijst van benamingen. Deze benamingen zijn zoveel als mogelijk overgenomen uit de lemmata (= trefwoorden) zoals die worden gehanteerd in het 'Woordenboek van de Brabantse dialecten' (WBD) (2).

Ook de door ons opgespoorde molentermen zijn onder het desbetreffende lemma uit het WBD beschreven, aangevuld met een omschrijving van het molenonderdeel en zijn functie, daar waar nodig verduidelijkt met een afbeelding. Bij de opsomming van de molentermen is steeds het jaar van notatie vermeld. Ver-

der zijn de benamingen die betrekking hebben op de vóór- of achtermolen, afzonderlijk genoteerd.

We hebben dankbaar gebruik gemaakt van een uitgebreide dialectenstudie van 'd'Oerse taol', uitgevoerd door de neerlandicus A.P. de Bont(3).

Deze studie, uit de eerste helft van deze eeuw, bevat vele molentermen met daarbij in fonetisch schrift de uitspraak van het dialectwoord. Voor zover aanwezig is deze door De Bont opgegeven uitspraak bij de daarop betrekking hebbende term opgenomen.

NOTEN

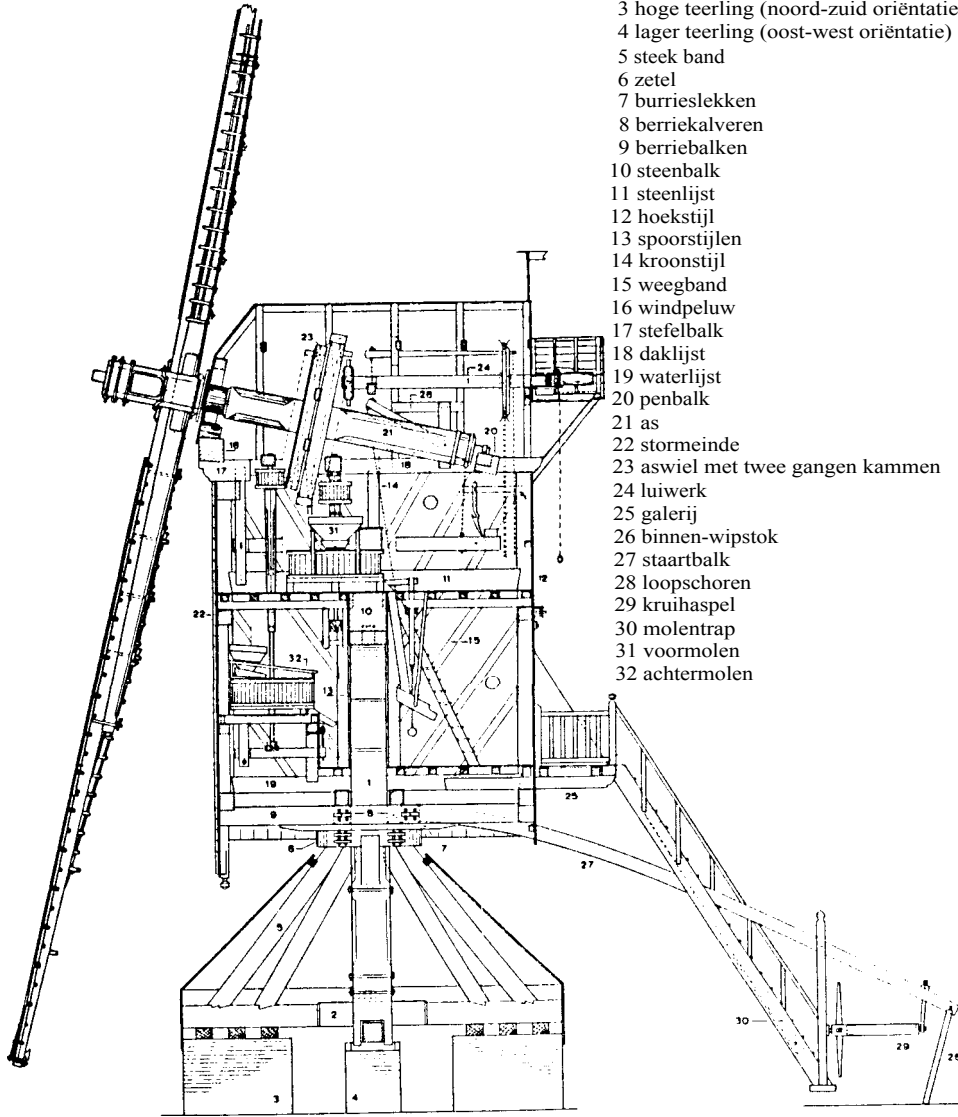
- (1) Met dank aan Nico Jurgens te Valkenswaard, die, vanuit zijn ruime kennis van molens, meerdere waardevolle aanwijzingen heeft gegeven.
- (2) Vos, P.H. en A. Weijnen, *Woordenboek van de Brabantse dialecten*, deel II, aflevering 2, passim. (Assen 1983).
- (3) Bont, A.P. de, *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taol. II Vocabularium*, p. 414-417. (Assen 1958).
- (4) Bussel, P. van, *Korenmolens. Van Ambacht tot Industrie*, p. 108-109. (Eindhoven 1981).
- (5) Bauters, P., *Vlaamse Molens*, p.96. (Antwerpen 1978).
- (6) Abelskamp, D.J., *Zingende Stenen. Werken met de korenmolen*. (Uitgave: Het Gilde van Vrijwillige Molenaars.) (typeschrift 1978).
- (7) Verhoef, J.M., *De oude Nederlandse maten en gewichten*, p.59. (Amsterdam 1983).
- (8) *Peellands Molennieuws*, nr. 7, oktober 1987.

De standermolen van Oerle, gefotografeerd op zijn laatste standplaats aan de Zandoerleseweg. De foto is gemaakt in 1932, het jaar waarin met de sloop werd begonnen.

BENAMINGEN

- 1 standaard
- 2 kruisplaten
- 3 hoge teerling (noord-zuid oriëntatie)
- 4 lager teerling (oost-west oriëntatie)
- 5 steek band
- 6 zetel
- 7 burrieslekken
- 8 berriekalveren
- 9 berriebalken
- 10 steenbalk
- 11 steenlijst
- 12 hoekstijl
- 13 spoorstijlen
- 14 kroonstijl
- 15 weegband
- 16 windpeluw
- 17 stefelbalk
- 18 daklijst
- 19 waterlijst
- 20 penbalk
- 21 as
- 22 stormeinde
- 23 aswiel met twee gangen kammen
- 24 luiwerk
- 25 galerij
- 26 binnen-wipstok
- 27 staartbalk
- 28 loopschoren
- 29 kruihaspel
- 30 molentrap
- 31 voormolen
- 32 achtermolen

Reconstructietekening van de standermolen van Oerle. De afbeelding is samengesteld uit twee tekeningen. De onderbouw en de molenkast met het gaande werk, is overgenomen van een tekening van P. W.E.A. van Bussel(4); de roede en de luikap zijn van een tekening van R. Buysse(5).

Molentermen met betrekking tot de nummers 1, 3 t/m 19, 22, 25, 26 en 28, komen in onze beschrijving niet voor.

2. **Kruisplaten:** kruisgewijs gelegde horizontale balken, die op blokken op de teerlingen liggen en waarin de steekbanden aangebracht zijn.
Uitspraak: *krousbalken* (de Bont).
Schrijfwijze: *kruiswerk* (1692, 1713).

20. **Penbalk:** zware balk waarop het eind (= pineind) van de (molen)as draait in de pinsteen.

Pinsteen: de steen die in een uitsparing in de penbalk ligt en waarin het achtereind (= pineind) van de as draait.

Uitspraak: *pinsteen* (de Bont).

Schrijfwijze: *pinsteen* (1694).

21. **As:** houten as die rechtstreeks door het gevlucht (= de roeden) aan het draaien wordt gebracht.

Uitspraak: *aas* (de Bont).

Schrijfwijze: *asch* (1686, 1808);

as (1700).

Halssteen: het lager van steen of pokhout dat staat op de windpeluw en waarin de baan (= hals) van de (molen)as draait.

Uitspraak: *gansteen* (de Bont).

Schrijfwijze: *assteen* (1683).

23. **Aswiel:** het grote kamwiel aan de molenas waardoor de draaiende beweging van de as, middels het rondsel, wordt overgebracht op de maalstenen. Bij de molen van Oerle was dit wiel gedurende lange tijd aan weerszijden bezet met een gang kammen, voor aandrijving van het koppel stenen van zowel de vóór- als van de achtermolen.

Uitspraak: *greut rad* (= groot rad) (de Bont).

Schrijfwijze: *kruiswiel* (1669);

campradt (1683);

radt (1683, 1686, 1704);

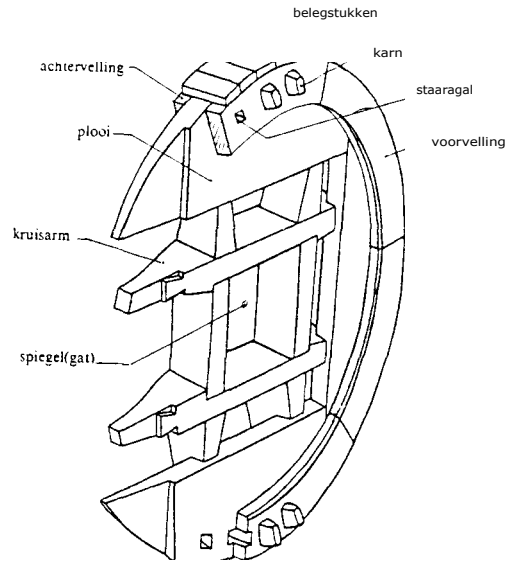
rat (1683, 1738, 1770);

molenrat (1710);

rad (1770, 1808);

kamrad (1808).

*Doorsnede van het aswiel.
De tekening is overgenomen
uit: WBD, p. 307(2).*

Kammen: de tanden van het aswiel.

Uitspraak: *kamme(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *tammen* (1683);

kammen (1738, 1770, 1808);

kamme (1770, 1808).

Sleet: slijtage aan de kammen van het aswiel, ontstaan door wrijving met de staven van het rondsels. De kammen kunnen, in geval van slijtage, 180° gedraaid worden. Hierdoor komt het slijtvlak aan de andere zijde van de kam.

Schrijfwijze: 'kammen half *sleet*' (1738);

'kammen in het rad *versleten*' (1808).

Plooien: de vier zware stukken hout in de vorm van een cirkelsegment, die de omtrent van het aswiel vormen.

Schrijfwijze: *ploei*, *ploei* (1683).

Vellingen: de ringen, bestaande uit meerdere delen, die aan beide zijden van de plooiën aangebracht worden. Deze velgen hebben een tweeledig doel: 1. om het wiel te verbreden en zodoende een groter aangrijpingsvlak voor de vang te verkrijgen, 2. om voldoende stevigheid en materiaal te hebben om de kammen te kunnen monteren.

Schrijfwijze: *veiligen* (1683).

Vang: de hele reminrichting aan het aswiel.

Uitspraak: *vang* (de Bont).

Schrijfwijze: *vang* (1808).

Kruisarmen: de vier gekruiste balken midden in het aswiel.

Schrijfwijze: *erm* (= armen): 'twee *erm* in het radt' (1683).

24. **Luiwerk:** de hijsinrichting waarmee de zakken graan worden opgetrokken of neergelaten.

Luias: houten as van het luiwerk die met het ene einde buiten de molen uitsteekt, waarop de buitenreep opgerold wordt en zo de zakken optrekt.

Uitspraak: *lOiaas* (= luias) (de Bont).

Schrijfwijze: *wijnas* (1683);

luijas (1808).

Gaffelwiel: het met ijzeren of houten haken (gaffels) bezette wiel aan de luias, waarover de binnenreep (gaffelreep) loopt.

Uitspraak: *gaffelrad* (de Bont).

Schrijfwijze: *gaffelrad* (1808).

Luiwielkje: tandwielkje aan een luias dat in het aswiel grijpt.

Uitspraak: *tandrad* (de Bont).

Schrijfwijze: '*raeijken* aende wijnas' (1683);

lui-raaijke (1808).

Luibalk: drager waarop het vooreinde van de luias rust.

Uitspraak: *lbi-balk* (de Bont).

Schrijfwijze: *lui-balkie* (1808).

Wip: het balkje dat de luias met luiwielkje omhoog doet gaan totdat dit grijpt in de tanden van het aswiel.

Uitspraak: *wip* (de Bont).

Schrijfwijze: *wip* (1808).

27. **Startbalk:** de lange naar voren stekende balk aan de voorweeg, die schuin naar beneden loopt en waaraan de trap en kruis bevestigd zijn.

Uitspraak: *start* (de Bont).

Schrijfwijze: *staart* (1691).

29. **Kruihaspel:** de windas onderaan de staart buiten waarmee de molen naar de wind gedraaid wordt door middel van een ketting.

Uitspraak: *krOiaas* (= kruias) (de Bont).
Schrijfwijze: *kruiaske* (1808).

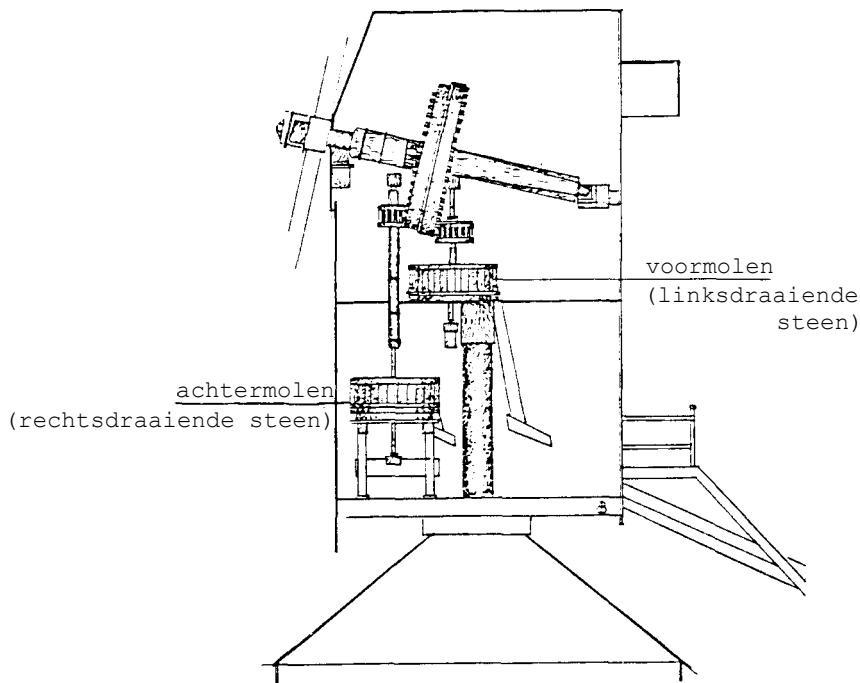
Kruiketjing: de ketting die op de kruihaspel wordt gewonden waar-
door de molenkast wordt gedraaid.

Uitspraak: *krOiketjing* (de Bont).
Schrijfwijze: *ketting* (1808).

Kruipalen: twaalf houten korte palen met koppen die rondom de
molen in de grond geplaatst zijn, waaraan de kruiketjingen worden
vastgelegd.

Uitspraak: *krOipo le(n)* (de Bont).
Schrijfwijze: *kruipalen* (1808).

30. **Molentrap:** de trap aan de voorweeg van de molen.
Schrijfwijze: *treij* (= traptrede) (1683);
trap (1691, 1713).

*Aandrijving van een standerdmolen. De tekening is overgenomen uit: Zingende
Stenen. Werken met de korenmolen, p. 57(6).*

- 31 en 32. Benamingen voor de onderdelen van de vóór- en achtermolen.
Rondsel: het spijlen of stavenrad dat in de kammen van het aswiel
grijpt.

Uitspraak: *ronsele* (de Bont).

VOORMOLEN
(rog- of korenmolen)

Schrijfwijze: *rondsel* (1694);
ronzel (1808).

ACHTERMOLEN
(boekweitmolen)

Schrijfwijze: *rutsel* (1683);
rondsel (1694); *ronsel* (1704,
1738); *rontsel* (1710); *ronse-
len* (1770); *ronzel* (1808).

Staven: de spijlen van het rondsel.

Schrijfwijze: *staave* (1738);
staaven (1770); *stave* (1808).

Schrijfwijze: *staven* (1683);
staaven (1738, 1770); *stave*
(1808).

Beet: de slijtage aan de staven van het rondsel, ontstaan door aan-
raking met de kammen van het aswiel. De staven kunnen doordat
ze van vierkante pennen zijn voorzien, in geval van slijtage, 90° ge-
draaid worden. Hierdoor komt het slijtvlak, de beet, op een andere
plaats.

Schrijfwijze: 'staave op den
vierde *sleet*' (1738); 'stave op
den tweede *beet*' (1808).

Schrijfwijze: 'stave op den
laatste *beet*' (1808).

Ijzerbalk: de horizontale balk waarin de taats van het staakijzer
draait.

Uitspraak: *ezerbalk* (de Bont).

Schrijfwijze: *ijzerbalk* (1704);
eijzerbalk (1710).

Staaakijzer: de rechtstaande spil waaraan boven het rondsel zit en dat
onder de looper (= bovenste steen) aandrijft.

Uitspraak: *staokezer* (de Bont).
Schrijfwijze: *staakijzer* (1808)

Schrijfwijze*: *spil* (1704);
'*spil* en het *rontsel*' (1710);
bovenspil (1738); *boven spil*
(1770, 1808).

*Merkwaardig is dat het staa-
kijzer de naam spil krijgt.

Koning: houten bovenstuk waarmee het staakijzer wordt verlengd om de stand tussen rondsel en looper (= bovenste steen) te overbruggen. Vooral bij een achtermolen is deze spil nogal lang omdat het steenkoppel op de benedenzolder ligt.

Schrijfwijze: *koonick* (1770);
'koning met zijn boven spil'
(1808).

Klauw: het onderste klauwvormige gedeelte van het staakijzer dat in de rijm grijpt.

Uitspraak: *klOw* (de Bont).

Schrijfwijze: *gaffel* (1704,
1710); *onder klouw* (1808);
klauw (1808).

Rijn: het ijzer vaak in de vorm van een kruis onder in de bovenste steen, waaroverheen de klauw grijpt.

Uitspraak: *rijn* (de Bont).

Schrijfwijze: *rijn* (1808).

Schrijfwijze: *rijn* (1683,
1710, 1738, 1770, 1808).

Kleine spil: de rechtstaande spil, aan de bovenkant voorzien van een kraag, de hals, met daar bovenop een taps rechthoekige pen of nok. Deze nok grijpt in een taps gat in het midden van de rijm.

Het ondereind van de kleine spil is als taats uitgevoerd en gelagerd in een pot (= taatspot) die op een balk is gemonteerd.

Uitspraak: *spil* (de Bont).

Schrijfwijze: *spil* (1808).

Schrijfwijze*: *staakijzer*
(1738); *stackijzer* (1770); *on-*
der spil (1808).

*Merkwaardig is dat de kleine spil de naam staakijzer krijgt.

Hals: het (dikke) gedeelte van de kleine spil dat zich in de ligger (= benedenste steen) bevindt en in de steenbus draait.

Uitspraak: *hals* (de Bont).

Schrijfwijze: *hals* (1808).

Schrijfwijze: *hals* (1683,
1704, 1710, 1713, 1738,
1770, 1808).

Steenbus: in het steenoog (= gat) van de ligger is een houten of ijzeren koker, de steenbus, gemonteerd, waar de hals van de kleine spil in draait.

Uitspraak: *steenbus* (de Bont).

Schrijfwijze: *'bus in de steen'* (1808).

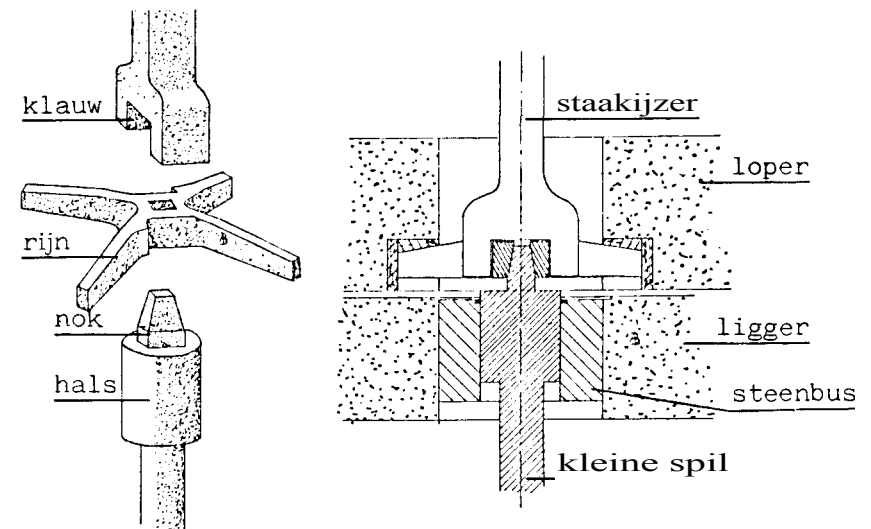
Schrijfwijze: *rinck* (van ijzer)
(1704); *'bus in de steen'*
(1808).

Taatspot: de ijzeren pot op de (pas)balk die als lager voor de kleine spil dient.

Uitspraak: *pOtje* (de Bont).

Schrijfwijze: *pan* (1808).

Schrijfwijze: *pan* (1704,
1710, 1730, 1770, 1808).

Detailtekening van enkele onderdelen van het maalmechanisme. De tekening is overgenomen uit: *Zingende Stenen. Werken met de korenmolen*, p. 58(6).

Taats: het onderste gedeelte van de kleine spil dat in de taatspot draait.

Uitspraak: *spoor* (de Bont).

Schrijfwijze: *spoor* (1808).

Schrijfwijze: *spoor* (1683,
1713, 1808).

Steenkuip: de houten kuip om de molenstenen heen.

Uitspraak: *(meel)kóp* (de Bont).

Schrijfwijze: 'kuip om de steen' (1808).

Schrijfwijze: *kuijp* (1704, 1720, 1738, 1770); *cuijp* (1710); *kuip* (1808).

Kuipdeksel: het uit twee halve cirkels bestaande deksel van de steenkuip.

Schrijfwijze: *schelen* (1704, 1710, 1770); 'kuijp *scheele*' (1738).

Kaar: houten bak in de vorm van een afgeknotte pyramide, waarin het gemalen graan gestort wordt.

Uitspraak: *kaar* (de Bont).

Schrijfwijze: *kaar* (1808).

Schrijfwijze: *kaer* (1704, 1710); *kaar* (1738, 1770, 1808).

Kaarbomen: de twee balkjes op de steenkuip waarop/waartussen het kaar rust.

Schrijfwijze: *kaerboom* (1704); *karboom* (1710).

Schoen: het kleine, losse bakje onderaan het kaar, dat tijdens het malen in schuddende beweging is.

Uitspraak: *schoewn* (de Bont).

Schrijfwijze: *schoen* (1808).

Schrijfwijze: *schon* (1704); *schoen* (1710, 1808); *schoon* (1738, 1770).

Keurtouwjtje: touwtje aan de schoen, waarmee de molenaar door heen en weer gaande beweging zorgt dat er voldoende graan in het kroggat komt.

Uitspraak: *keurtaauwke* (de Bont).

Schrijfwijze: lok-oortje* (1808).

*Mogelijk is hier bedoeld: lokkoortje(?). De conclusie lok-oortje = keurtouwjtje is niet zeker.

Ringhout: het ronde hout waarop de steenkuip staat.

Uitspraak: *rinkhout* (de Bont).

Schrijfwijze: *rinch-hout* (1704); *rinckhout* (1710); *rinck houdt* (1738); *rink hout* (1770).

Loper: de bovenste draaiende molensteen.

Uitspraak: *leuper* (de Bont).

Schrijfwijze: *looper* (1738);

lop sten (1770); *loper steen* (1808).

Schrijfwijze: *looper* (1738); *looper sten* (1770); *loper steen* (1808).

Ligger: de onderste stilliggende molensteen.

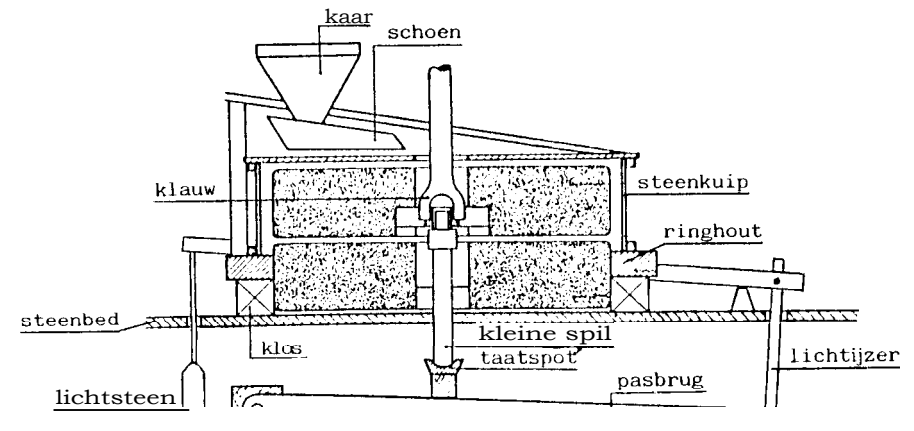
Uitspraak: *ligger* (de Bont).

Schrijfwijze: *ligger* (1738, 1770); *legger* (1808).

Schrijfwijze: *legger* (1738, 1808); *ligger sten* (1770).

Steenbed: de vloer of het stelsel van balken, waarop de ligger (onderste molensteen) rust.

Schrijfwijze: *steen bedde* (1704); *steenbed* (1710); *steenbet* (1738, 1770).

Schematische tekening van het mechanisme waarmee de afstand tussen het koppel stenen wordt ingesteld.

Lichtijzer: lang verticaal ijzer dat de verbinding vormt tussen de pasbrug en de lichtboom, en dient om de molenstenen min of meer dicht bij elkaar te brengen.

Schrijfwijze: *hael* (1704, 1710).

Roeden met toebehoren

Binnenborst: de binnenste van de twee korte, zware balken die door de askop gaan.

Schrijfwijze: *borst* (1683);
borsten (1720);
binne borst (1738, 1770, 1808).

Buitenborst: de buitenste van de twee korte, zware balken die door de askop gaan.

Schrijfwijze: *borst* (1683);
borsten (1720);
buijte borst (1738, 1770);
buiten borst (1808).

Asbanden: de ijzeren banden rond de kop van de as.

Schrijfwijze: *'banden aan het hoofd'* (1686).

Roede(einde): lange, dunnere balk gemonteerd op de borst, waarop het hekwerk is bevestigd.

Schrijfwijze: *roeijen, roeije* (1683);
roijen (1686, 1720);
roede (1703);
roeden (1703, 1808);
roeij (1808).

Lassen: de lange, dunne balken gemonteerd op de borsten, zonder de hekwerken.

Schrijfwijze: *lasse* (1738).

Binnenvleugel: binnenborst met lassen en het gehele hekwerk.

Schrijfwijze: *binnen vleugel* (1808).

Buitenvleugel: buitenborst met lassen en het gehele hekwerk.

Schrijfwijze: *buite vleugel* (1808).

Muilbanden: ijzeren band rondom de borst en de las, om beide op elkaar te klemmen.

Schrijfwijze: *banden* (1738, 1770, 1808).

Bout met ijzeren schaar: ijzeren bout met opengewerkte sleuf waardoor een spie (de schaar) gestoken wordt, die de las aan de borst verbindt.

Schrijfwijze: *bouten* (1738, 1770, 1808);
scheeren, scheere (1738);
scheren (1770).

Ringen: revet achter de kop van de bout en achter de scheer.

Schrijfwijze: *ringen* (1738);
ringe (1738, 1770).

Hekschei: de dwarslatten van het hekwerk aan de roede.

Uitspraak: *schaie(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *scheijnen* (1703);
schellen (1720);
schijjen (1738);
schijtje (1738, 1770).

Zomen: de lange dunne latten in de hekken, die evenwijdig aan de roeden lopen.

Uitspraak: *zO.ma(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *sooms* (1738).

Zeilen: de zeildoeken die over de hekken worden gespannen.

Uitspraak: *zii./a(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *seylen, seelen* (1686);
zijlen (1701);
zeijlen (1720);
zeile (1808).

Lijken: het touwwerk dat de zeilen omzoomd.

Uitspraak: *liike(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *reepwerck* (1683);
reepen (1686).

Graanmaten

Vat (1808) (Inhoud Oerle's vat 16,3 liter; andere opgave 16,9 liter(7)).

Kop (1808) (1/4 vat).

Halve kop (1808) (1/8 vat).

Maatie (1808) (Waarschijnlijk: maatje $\frac{1}{16}$ vat).

Meelschup (1808) (Waarschijnlijk de latere benaming van 'den ouden Schotel').

Schotel (1775) (Voor het afhouden van het scheploon: 'te scheppen tot 1/20ste gedeelte').

Gereedschappen

Vuisthamer (= moker)

Schrijfwijze: *vuijst* (1710, 1808);

vuijsthamer (1738);

vuijst haamer (1770).

Pashamer: de houten of ijzeren hamer waarmee de paswigen (wigen van het kussenblok), worden vastgezet.

Schrijfwijze: *vonder* (1808).

Klauwhamer: timmermanshamer met een platte, gespleten bek, om daarmee spijkers uit te halen.

Schrijfwijze: *klauwhamer* (1808).

Bijltje: kleine bijl.

Schrijfwijze: *bijltje* (1808).

Handboom: de hefboom (soort koevoet) waarmee men de looper (= bovenste steen) een beetje oplicht waarna men met behulp van steenspieën ruimte maakt om de steenreep en teers aan te brengen voor het ophijsen van de steen.

Schrijfwijze: *hantboom* (1710);

hant boom (1738);

hand boom (1770);

'ijzeren *hand boomen*' (1808).

Breekijzer: werktuig om sloten en deuren enz. open-, of metselwerk af te breken.

Schrijfwijze: *breeckijser* (1710);

breecijser (1738);

breck eijser (1770);

breek eijser (1808).

Scherphamer: de houweelvormige hamer waarmee de molensteen gescherpt wordt.

Uitspraak: *bille(n)* (de Bont).

Schrijfwijze: *billen* (1701).

Diversen

Steenreep: circa 8 cm dik touw dat om de as geslagen wordt om de molensteen mee op te tillen.

Schrijfwijze: *klein-steen-reepken* (1710);

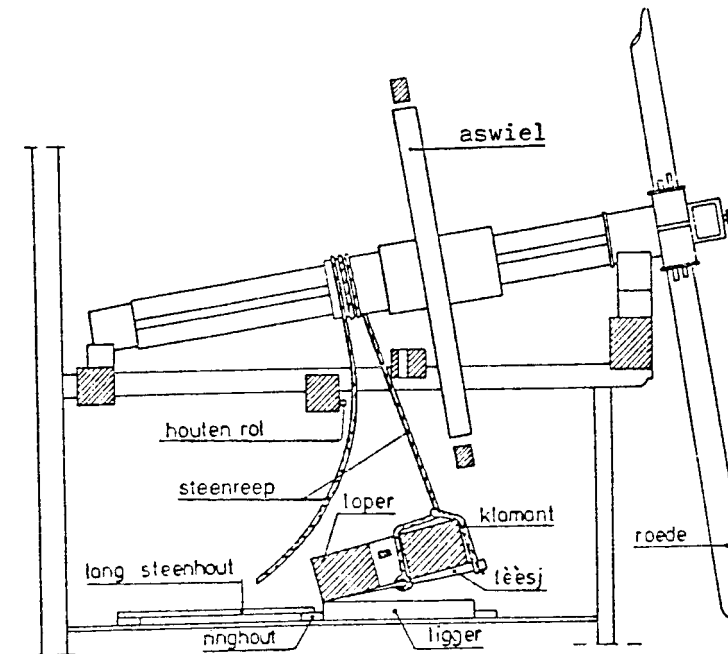
'*klein-steen-reep* van achtermolen' (1738);

klein-sten-reep (1770);

steenreep (1808).

Klamant: touw in de vorm van een gesloten lus als hulpmiddel bij de steenreep.

Schrijfwijze: 'den steenreep en *klamantel*' (1808).

Detailtekening van het openbreken van de maalstoel, om de looper van de ligger te verwijderen. Afbeelding overgenomen uit: *Peellands Molennieuws*, p. 6(8).

Binnenreep: het touw om het gaffelwiel waarmee de zakken worden opgetrokken en neergelaten.

Uitspraak: *gaffelreep* (de Bont).

Schrijfwijze: *binnenreep* (1710, 1770, 1808);
binne reep (1738).

Buitenreep: het touw waaraan de zakken buiten de molen worden opgetrokken.

Schrijfwijze: *buitenreep* (1710, 1808);
buijten reep (1738, 1770).

Ijzerreep: het touw waarmee het staakijzer kan worden uitgelicht met het oog op het optrekken van de stenen.

Schrijfwijze: *eijserreepke* (1808).

Bijzetketting: de derde ketting aan de staart van de molen.

Opmerking: een standermolen heeft weinig neiging tot zelfkruien, zodat een bijzetketting niet echt nodig is. Gewoonlijk hadden de molens loopschoren. Op een foto, gemaakt kort voor de afbraak van de molen in 1932, heeft de molen (van Oerle) echter géén loopschoren!

Schrijfwijze: *bijzet-ketting* (1808).

Schalies: bedekking met kleine plankjes van de kap, het stormeind en de paraplu van de molen.

Schrijfwijze: *schalien* (1683).

Sehaliënnagels: speciale nagels voor het vastspijkeren van de schalies.

Schrijfwijze: *decknagel* (1683).

Latnagel: latspijker.

Schrijfwijze: *latnagel* (1683).

Zoldernagels: grote spijkers voor het vastspijkeren van houten vloeren.

Schrijfwijze: *soldernagel* (1683).

Geraadpleegde bronnen in chronologische volgorde:

- (1669) Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1669, inv. nr. 1820, fol. 18vo.
- (1683) Streekarchief Regio Eindhoven Kempenland, rayondepot Oirschot: doos Rijksarchief in Noord-Brabant, aanwinsten 1885(36). Specificatie voor Adriaan van Heeswijk, molenaar der heerlijkheid Oerle, wegens reparaties aan den molen. 1682/1683, 1 stuk.
- (1686) S.A.R.E.K., Oirschot: Oud-administratief en rechterlijk archief, Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 293, fol. 18 en fol. 58-59.
- (1691) A.R.A.: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1691, inv. nr. 1824, fol. 14vo.
- (1692) Idem, 1692, fol. 22vo-24.
- (1694) Idem, 1694, inv. nr. 1825, fol. 14vo.
- (1700) Idem, 1700, inv. nr. 1826.
- (1701) S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 295, fol. 41vo-42.
- (1703) Idem, fol. 152vo-153.
- (1704) Idem, fol. 163-163vo.
- (1710) Idem, inv. nr. 296, fol. 40vo-41. Zie ook: Grinten, L.M.J.A. van der en S.A.W. Swane, Authentiek-antiek muldersrequisieten. In: *Brabants Heem XIII* (1961), p. 17-18.
- (1713) A.R.A.: Archief Raad van State, Verbalen van de tienden, 1713, inv. nr. 1828, fol. 37vo-38vo.
- (1720) S.A.R.E.K., Oirschot: O.A. en R.A. Oerle-Meerveldhoven, inv. nr. 297, fol. 124-124vo.
- (1738) Idem, inv. nr. 300, p. 146-149.
- (1770) Idem, inv. nr. 301, fol. 84-85.
- (1775) Idem, inv. nr. 281, fol. 177vo-178vo en 183vo-184.
- (1808) Idem, inv. nr. 307, fol. 110vo-112.

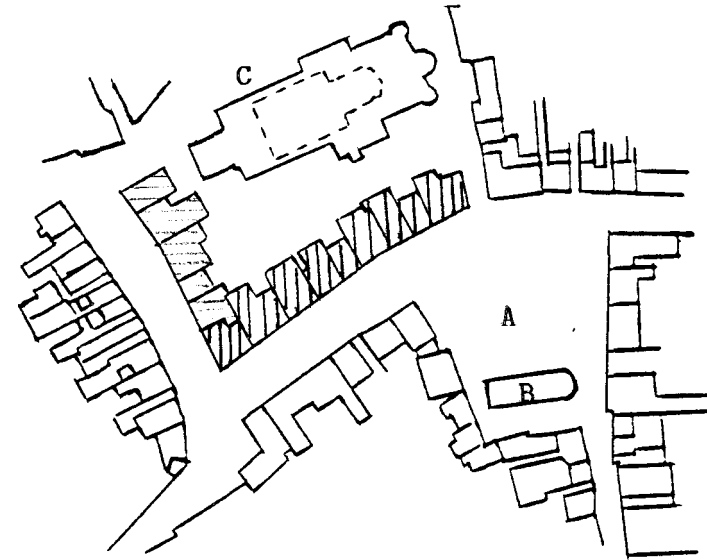
DE NAAM VRIJTHOF

door J. Lijten

Drie plaatsen in Nederland zijn in het bezit van een 'Vrijthof': Maastricht, Hilvarenbeek en Oirschot. Het ligt voor de hand, dat er dan een zekere overeenkomst is tussen deze drie plaatsen, die verder in Nederland weinig voorkomt. Het beste hulpmiddel bij het zoeken van die overeenkomst is de betekenis van die naam 'Vrijthof' zelf. Het is zeker een oude naam en het is daarom zinvol om naar de oudste omschrijving van die naam uit te zien. Die vinden we reeds in 1341 in de kroniek van Sint-Truiden. Daar is sprake van 'de binnenplaats en het terrein van onze immuniteit, in de volksmond Vrijthof geheten'.⁰ In 1344 en 1361 vinden we aangetekend, dat daar de vergadering van het volk plaatsvond.²⁾ Uit de manier van vermelden zullen we moeten concluderen, dat de naam 'Vrijthof' te maken heeft met 'immuniteit'. Deze 'immuniteit' hield in, dat een kerkelijke instelling onttrokken was aan de algemene rechtspraak en bestuur en een afzonderlijke rechtspraak en bestuur bezat, dezelfde situatie dus, die in vele middeleeuwse bronnen met 'libertas' of 'vryheyf' wordt aangegeven.

De betekenis van 'immuniteit', 'libertas' en 'vryheyf' is hetzelfde, alleen wordt 'immuniteit' gebruikt voor de 'vryheyf' of eigen-bestuur van een kerkelijke entiteit, die de oudste vorm van eigen-bestuur is. Dit eigen-bestuur van een kerkelijke entiteit had een gemengd geestelijk-wereldlijk karakter.

Nu was er in de drie genoemde plaatsen eenzelfde kerkelijke entiteit, namelijk een oud kapittel, waarvan geen stichtingsdatum bekend is. In later tijd waren de drie genoemde plaatsen een 'vryheyf', een plaats met een wereldlijk eigen-bestuur, zonder dat er iets bekend is van een vrijheidsverlening, zoals dat wel het geval is met andere plaatsen, om ons tot onze eigen omgeving te beperken, onder andere: 's-Hertogenbosch, Oisterwijk, Waalwijk, Eindhoven en Sint-Oedenrode. Het ligt daarom voor de hand, dat het wereldlijk eigen-bestuur van Maastricht, Hilvarenbeek en Oirschot geleidelijk gegroeid is uit de kerkelijke 'immuniteit' of 'vryheyf' en dat 'Vrijthof' de zeer oude naam was voor de centrale plaats, het 'hof', waar het eigen-bestuur van de kerkelijke 'immuniteit' geconcentreerd was en de uitoefening daarvan door rechtspraak en volksvergadering plaatsvond, het 'hof' dus van de kerkelijke 'immuniteit' of 'vryheyf'.

- A Vrijthof
 B Mariakerk
 C St. Petruskerk
 ---- 1268-1462
 — 1462-heden

huizen (9) afgebrand 1566

- huizen (5) afgebrand 1623

Het is dan ook begrijpelijk, dat de tekens van dit geestelijke-wereldlijk eigen-bestuur, wat voornamelijk eigen-rechtspraak inhoudt, te vinden zullen zijn op het Vrijthof en wel op de muren van het voornaamste gebouw aldaar, de Maria-kerk.

Noten

- 1) Kroniek van Sint-Truiden 11, blz. 167.
 2) Kroniek van Sint-Truiden II, blz. 168 en 201.

IV. HONDERD JAAR S(1011NGENS IN OIRSCHOT

door mw. H. Kupers

Als in 1785 Johan Sëihngen, ondermeester van de Franse school te Etten, aangesteld wordt als Franse schoolmeester en kostschoolhouder te Oirschot, begint er een bloeiperiode voor deze Franse school die duren zal tot 1 augustus 1891, zij het de laatste tien jaar alleen als bezit van een SMngen, maar onder leiding van anderen.

De schepenen van Oirschot hadden met de beide laatste voorgangers van Johan Sangen minder prettige ervaringen opgedaan en zij hadden deze schoolmeesters dan ook op staande voet ontslagen.

Er waren maar twee sollicitanten voor het Oirschotse schoolmeesterschap, van wie Sitihngen de beste papieren had. Zijn superieur in Etten prees hem als een meester die zijn school tot bloei had gebracht.

Toch moeten er voor de schepenen redenen zijn geweest om te aarzelen met deze benoeming: SCIngen was nog vrijgezel en slechts 32 jaar oud. Voor het leiden van een school en met name een kostschool was dit niet gunstig. Na het ontslag van zijn voorganger had de school een jaar zonder leiding gestaan en waarschijnlijk moest de jongeman de zaak van de grond af weer opbouwen.

Het schoollokaal en schoolhuis waar hij werkte en gratis in woonde, was een tamelijk fors gebouw, dat in 1770 neergezet was. ¹⁾ Uit het bestek en de voorwaarden van de aanbesteding, die plaatsvond op 26 februari 1770, kan men opmaken dat er zuinig maar ook praktisch gebouwd werd. Het gehele huis was ca. 13,5 m lang in de richting west-oost en het had een breedte, noord-zuid, van ca. 11,9 m. Achter het gebouw was een plaats, waarop een privaat met twee brillen, een waterput, een washuis en een schuurtje voor stookhout en turf. Het gehele terrein liep van de tegenwoordige Molenstraat tot het Stenenstraatje. Er moeten 16 ramen en bovenlichten in gezeten hebben, met in totaal 562 ruiten van Frans glas. Er was een flinke kelder, een keuken met schouw en gemetseld fornuis en een eetzaal. Een trap leidde van de kelder naar de bovenverdieping, waar een overloop was met o.a. de 12 bedsteden voor de kostkinderen. Het personeel had een bedstee halverwege de trap. Ook waren er drie ingebouwde kleerkasten, elk met twee laden eronder. Hoe de indeling van de binnenruimte geweest is, valt niet meer na te gaan. Het grote aantal bedsteden, waar zeker twee personen in slapen, was nodig, omdat de Raad van State bepaald had dat er plaats moest zijn voor 30 à 40 kostkinderen ²⁾.

Uit een latere verbouwing van het schoollokaal in 1825, waarvan de tekening bewaard is gebleven, kan men opmaken dat de ingang van de eigenlijke school

(één lokaal voor alle leerlingen) aan de Molenstraat lag, met aan elke kant van de deur een groot schuifraam met ruitjes. Bij de verbouwing in 1825 werd het lokaal aan de noordzijde verlengd en werd er in die noordgevel een groot raam geplaatst. Het plafond werd verhoogd tot een soort tongewelf en de banken werden in drie groepen geplaatst. De bovenverdieping van het oorspronkelijke schoollokaal verdween hierbij ³⁾.

De nog vrij jonge meester Sohngen zal zich in het begin wel alleen beziggehouden hebben met het onderwijs aan zijn Franse school, want het houden van kostkinderen zou zoveel zorg vergen, dat hij dit met alleen gehuurd personeel niet aankon.

Na twee jaar trouwt hij met Christina Gottlieb Horn, die evenals hijzelf afkomstig was uit Nassau-Siegen ⁴⁾. In 1800 overlijdt Christina en Johan blijft achter met negen jonge kinderen en waarschijnlijk ook al enige kostkinderen in huis. Dit laatste kan men opmaken uit de inventaris van zijn bezittingen, die vóór zijn tweede huwelijk in 1802 met Maria Posthuma is opgemaakt. Behalve twee stukjes akkerland, bezit hij een grote hoeveelheid huishoudelijke artikelen, waaronder 50 zilveren lepels, 28 zilveren vorken en 30 tinnen borden. Het was namelijk gebruikelijk dat kostkinderen allerlei huishoudelijk goed bij hun komst meebrachten en dit bij hun vertrek op school achterlieten.

Maria Johanna Posthuma was vermoedelijk niet meer zo jong en ook niet vermogend. Volgens de testamenten die het echtpaar liet opmaken, kon zij haar man slechts de rente van een obligatie van f 1.000,-- nalaten ⁵⁾. Tevens was notarieel vastgelegd dat een joodse buurman van Sangen garant zou staan tegenover het dorpsbestuur, in geval mevrouw Sangen ooit armlastig zou worden ⁶⁾. Uit dit tweede huwelijk zijn geen kinderen geboren. Maria Johanna, geholpen door de kinderen uit het eerste huwelijk van haar man, zal haar handen vol gehad hebben aan de kostschool. De kostkinderen brachten veel geld in, maar voedsel en verzorging moesten dan ook goed zijn. Bovendien konden deze kinderen ziek worden en zelfs overlijden, zoals blijkt uit de begrafenis van een negenjarige Zeeuwse leerling van de Franse school.

De school rendeerde goed. In 1788 werd door de schepenen van Oirschot besloten een derde bank in de St. Petruskerk te plaatsen voor de leerlingen van de Franse school ⁷⁾. In 1789 staan de schepenen toe dat er drie bedsteden bijgevoegd worden en in 1790 wordt besloten het brandhuis te verbouwen tot schoolvertrek, een nieuw washuis te bouwen en voorlopig het koor van de Mariakerk als brandhuis te gebruiken ⁸⁾. Voortdurend meldt Siiihngen zich schriftelijk of in persoon bij de schepenen met klachten, reparatieverzoeken en voorstellen tot verbetering van school en huis. Meestal krijgt hij zijn zin.

Het wordt tijd dat Sangens kinderen besproken worden, van wie er verscheidene zeker zullen hebben bijgedragen tot het succes van school.

SUZANNA, geb. 1788

Zij is waarschijnlijk ongehuwd gebleven. Zij heeft enige tijd in 's-Hertogenbosch doorgebracht, waar zij in 1809 als lidmaat van de hervormde kerk is aangenomen. Er is geen datum van overlijden van haar bekend.

HENRI, geb. 1789

Hij werd in 1807 als lidmaat van de hervormde kerk aangenomen. Hij trouwt (waarschijnlijk) in Amsterdam met Elisabeth C. Hancocke en krijgt vijf dochters en een zoon. In 1822 wordt hij als lid van de kerk in Boxtel ingeschreven, waar hij Frans kostschoolhouder was geworden en later in Oisterwijk. Zijn datum van overlijden is niet bekend.

GUILLAUME, geb. 1791

Hij werd in 1807 als lidmaat aangenomen. Hij overleed, ongehuwd, in 1849.

JOHAN, geb. 1793

Hij werd in 1809 als lidmaat van de kerk in Dongen aangenomen. Uit zijn huwelijk met Lucretia van Dorp de Groot worden drie zonen geboren. In 1823 wordt hij kostschoolhouder van de Franse school in Oirschot en hoofdonderwijzer. Hij overlijdt in 1866.

CAROLINE, geb. 1795

Zij is in 1811 in Oirschot overleden.

FREDERIK ADOLPH, geb. 1796

Hij werd luitenant ter zee, 1e klas, maar bleef in Oirschot ingeschreven. Hij is eigenaar geweest van villa Schoonoord. Hij overleed, ongehuwd, in 1872 in Amsterdam.

JACOBUS, geb. 1798

Hij werd in 1816 als lidmaat van de kerk aangenomen en in 1846 kerkelijk overgeschreven naar Rhenen. In 1858 keerde hij vanuit Hannover terug naar Oirschot. Zijn beroep was "secundant" en hij overleed, ongehuwd, in Oirschot in 1880.

CORNELIA, geb. 1799

Zij werd in 1815 als lidmaat aangenomen. Ook zij bleef ongehuwd en overleed in Oirschot in 1854.

ANTONIA ELISABETH, geb. 1800

Zij werd in 1823 als lid van de kerk aangenomen. Zij overleed, ongehuwd, in Oirschot in 1877.

Uit bovenstaande gegevens ⁹⁾ valt op te maken dat diverse kinderen van Johan Sangen al vroeg het ouderlijk huis hebben verlaten, hetzij om elders een goede opleiding te volgen, hetzij om een geschikte huwelijkspartner te vinden. Het zal wel nooit verklaard kunnen worden, waarom Jacob pas als 48-jarige de deur uitging en vervolgens twaalf jaar later vanuit Hannover terugkeerde. Hij stierf als een redelijk gefortuneerd man en wilde op zijn grafzerk vermeld hebben dat hij de grondlegger is geweest van het nieuwe protestantse kerkhof ¹⁰⁾.

Uit het bevolkingsregister van Oirschot blijkt dat het schoolmeestergezin voor korte of langere tijd ook nog drie dochters van hun oudste zoon Henri in huis hebben gehad. Dit waren:

- Jeanne Christina Gottlieb, geboren in 1828 in Boxtel en in 1854 in Oirschot gehuwd met Pierre M.V. van de Reviere. Zij vertrok naar Dordrecht en in 1880 blijkt zij plv. hoofdonderwijzeres in Zwolle te zijn, terwijl haar man leeraar aan de HBS was in Dordrecht.
- Lucia Henriëtte, geboren in 1832 in Oisterwijk. Zij verhuisde in 1872 van Oirschot naar Boxtel. In 1880 erft zij als Louisa Henriëtte Weemhof-Sangen in Tiel.
- Elisabeth, geboren in 1842 in Oisterwijk. Zij woonde tussen 1850 en 1860 in Oirschot.

In 1805 maakt Johan Sangen met zijn tweede vrouw een testament op, waarin iets wordt vermaakt aan zijn broer Hendrik, die ook getrouwd was met een meisje Posthuma, nl. Berendina. Waar zij hebben gewoond is niet bekend ¹¹⁾. Tenslotte woonde er nog een Jan SMngen in Oirschot, ook geboren in Nassau in 1765. Hij verhuist in 1809 met zijn vrouw en zoontje naar Oirschot, waar hij in 1831 is overleden. Een beroep had hij niet en hij is merkwaardig genoeg om er later in deze bijdrage nog op terug te komen. Zijn zuster Agnese Catharine heeft enige tijd bij hem ingewoond ¹²⁾.

Met de komst van de Fransen liggen de kaarten van de S(itingens in Oirschot anders. Zij behoorden tot een kleine protestantse minderheid, die het niet meer voor het zeggen had. Hun Franse school was opgericht onder het oude bewind, dat opzij gezet was. Zelf waren zij nog maar kort in het dorp woonachtig en ze zullen zich met hun elitaire school en "dure" kostkinderen misschien enigszins hooghartig hebben gedragen.

Op 22 oktober 1795 ¹³⁾ geeft het nieuwe dorpsbestuur aan drossaard Steyvers en raadslid De Roy opdracht om een onderzoek te doen naar de opstelling van de Franse schoolmeester en de "nederduytse schoolmeester", beide protestanten. Het dorpsbestuur deliberaert op 2 november 1795 ¹⁴⁾ over opheffing van de Franse school en ontslag voor Johan SUnge. Dit plan gaat na stemming niet door, maar de administratie van Sangen zal onderzocht worden en er zullen de nodi-

ge correcties in worden aangebracht.

De Vaderlandse Sociëteit levert op 18 januari 1796 een nota in bij de municipaliteit die dezelfde dag nog wordt besproken. Ditmaal krijgen dossaard Steyvers en drie raadsleden de opdracht te onderzoeken "hoedanig de Franse meester zijn school waarneemt, welke boeken hij de jeugd laat gebruiken en welke redressen moeten worden aangebracht"¹⁵⁾.

Op 15 februari 1796 wordt het nieuwe reglement van de Franse schoolmeester aangenomen.

Dit reglement verschilt op enkele interessante punten van het contract dat Sëlltngen in 1785 had moeten ondertekenen.

In de eerste plaats is er nu geen verplichting meer om uitsluitend kinderen van de hervormde religie als kostkinderen aan te nemen. Verder krijgt hij met ingang van 1796 geen gemeentelijk tractement meer en moet hij alle belastingen en accijnzen betalen voor zijn gezin en zijn kostkinderen. Ook moet hij alle in-kopen voor zichzelf en zijn school binnen het dorp doen. Tenslotte kan hij zonder opgaaf van redenen op termijn van zes maanden ontslagen worden.

Sangen legt zich enigszins mokkend bij dit reglement neer. Wel vindt hij zes maanden opzegtermijn te kort; dat moet een jaar zijn¹⁶⁾. De municipaliteit blijft evenwel bij haar besluit, maar bepaalt dat de opzegtermijn zal ingaan minimaal zes maanden voor Sint Jan (algemene verhuisdatum!).

In 1800 is het tij in zoverre gekeerd, dat Sëihngen ontheffing van de personele belasting en accijnzen krijgt voor hemzelf en zijn school. Enkele jaren later waagt hij het in een rekest aan het gemeentebestuur te verzoeken om hem zijn achterstallig tractement, negen maal f 140, — sedert 1795, te betalen¹⁷⁾. Er wordt een commissie van raadsleden benoemd om de kwestie te onderzoeken en op 24 november 1803 wordt besloten dat de Franse schoolmeester geen tractement krijgt, alleen een vrije woning.

SUmngen heeft nog een pijl op zijn boog. Hij is niet alleen tot Franse schoolmeester in 1785 benoemd, maar ook tot organist van de grote kerk. In 1817 wendt hij zich tot de koning om zijn salaris als organist over de jaren 1814, 1815 en 1816 betaald te krijgen. Het Kabinet des Konings stuurt dit rekest door aan de bezitters van de grote kerk, het katholiek kerkbestuur. Het kerkbestuur wendt zich tot het gemeentebestuur, dat Sëihngen immers in beide functies had benoemd. De uitslag laat zich raden

Toch is het plan om de hele Franse school op te doeken, zoals dat in 1795 reeds bij een deel van de raad leefde, nog niet helemaal verdwenen. In november 1804 krijgen de schout en twee raadsleden opdracht "met den franschen meester in onderhandeling te treden hoe en op welke wijze de franse schoolhuizing bij hem bewoont, op de geschikste wijze zou kunnen worden verkocht"¹⁸⁾. Of het de be-

doeling is geweest, dat Sangen zelf het gebouw zou kopen, wordt niet duidelijk. In 1810 besluit de raad met meerderheid van stemmen de Franse school en het schoolhuis publiek te verkopen, mits de landdrost het plan goedkeurt¹⁹⁾. Die goedkeuring komt er blijkbaar niet.

In 1816 meldt de bugemeester van Oirschot aan de schoolopziener van het IVE district, dat er op de Franse school 36 jongens en 5 meisjes als leerling zijn ingeschreven. Hoeveel er intern waren, wordt niet vermeld²⁰⁾.

De schoolopziener geeft bij zijn visitatie in 1817 de school het predicaat "goed"; vanaf 1820 wordt dit zelfs "zeer goed". De beide zonen van Sangen, Henri (27 jaar) en Johan II (23 jaar) doen als secundanten van hun vader examen voor onderwijzer van de 3e rang. Johan slaagt "gaaf", Henri "na deliberatie". Dan krijgt schoolopziener Van Moorsel van Johan Sangen II bericht dat diens vader op 27 februari 1820 's-morgens een beroerte heeft gehad en nog in levensgevaar verkeert. Johan II zal voor hem waarnemen.

Einde 1823 verzoekt Johan I voorspraak voor zijn zoon, opdat deze officieel als zijn plaatsvervanger wordt aangesteld. De schoolopziener dringt bij de gouverneur aan op deze benoeming. Hij noemt Johan II toegewijd en zeer bekwaam.

Als Johan Sangen I op 23 januari 1824 overlijdt is Johan II inmiddels onderwijzer van de 2e rang geworden, dus bevoegd als hoofd der school. Als nieuw vak heeft hij op de school met succes het zingen ingevoerd en korte tijd later volgt het tekenen. Meisjes zijn er niet meer op de Franse school. Zij leren hun frans bij de zusters, die inmiddels al dertig kostkinderen in huis hebben.

De Franse school telt tussen de veertig en vijftig leerlingen.

Na een vergelijkend examen, waarbij hij enige kandidaat is, wordt Johan Sotihngen II op 27 juli 1824 aangesteld als hoofd van de Franse school "op het tractement en de voordelen staande en behorende".

Dit tractement is het vrij wonen in het schoolhuis, en zelfs dat probeert de gemeente te ontwijken met als argument dat er eerst afspraken omtrent de verdeling van de gemeenschappelijke eigendommen gemaakt moeten worden met de van Oirschot afgescheiden nieuwe gemeente Best. Bovendien is het de schoolopziener ter ore gekomen, dat de gemeente met de gouverneur wil overleggen over de verkoop van het schoolhuis. Dit zou volgens schoolopziener Van Moorsel het verval en zelfs de sluiting van deze goede school kunnen betekenen. Kennelijk is de gouverneur bereid de waarschuwing van Van Moorsel niet in de wind te slaan. Oirschot moet het schoolgebouw ter beschikking houden van de nieuwe schoolmeester.

In zijn verslag van april 1825 prijst de schoolopziener Slingen II en het onderwijs dat zijn 40 in- en externe leerlingen ontvangen. Maar het schoollokaal is

veel te klein en niet naar de moderne eisen ingericht, dus moet de gemeente in dat jaar de school verbeteren. Tijdens de verbouwing gaat het onderwijs door in de Mariakerk aan het Vrijthof.

Als de school verbouwd is tot een groot lokaal met tamelijk hoog tongewelf, meldt de schoolopziener in zijn rapport van april 1826 dat er nu zestig leerlingen zijn. Hij rapporteert in datzelfde jaar aan Gedeputeerde Staten dat de school een openbare school is, met al sedert jaren een niet gehonoreerde onderwijzer, die alleen vrij gebruik van het gebouw heeft.

Hoewel Siihngen geen honorarium ontvangt, moet hij een man van welstand zijn geweest. Hij blijkt in die tijd regelmatig hypotheek te verstrekken en percelen grond te kopen. Zijn grote slag slaat hij, als hij in 1828 uit de nalatenschap van de erven M.A. Phaff het Hof van Solms met nog enkele percelen grond koopt voor f 4050,--. Kennelijk was dit een vergissing, want in 1829 verkoopt hij zijn aanwinst voor hetzelfde bedrag aan de fabrikant G. van Baar. In de volgende jaren belegt hij zijn spaargeld opnieuw in grond, huizen en hypotheek. Misschien wordt het woonhuisgedeelte van de Franse school te klein voor de grote familie, want in 1832 koopt hij de pastorie van Jan Daems voor f 1160,--, naderhand bewoond door zijn weduwe, zijn broers en zuster. Na hun overlijden wordt dit huis verkocht aan bierbrouwer J.L. de Kroon²¹).

Johan Siihngen was vermoedelijk al in de veertig toen hij in het huwelijk trad met Lucretia van Dorp de Groot. Hun eerste kind werd geboren in 1839 en werd maar enkele weken oud. Daarna kwamen er nog twee zonen: Johannes Nicolaas, geboren in 1841 en Nicolaas Louis, geboren in 1842. Johan Nicolaas volgde zijn vader op als schoolmeester, Nicolaas Louis werd textielabrikant. Tot zijn dood in 1866, op 72-jarige leeftijd was Johan Rohngen II een zeer goede schoolmeester, wat ook blijkt uit de herdenkingssteen die zijn leerlingen plaatsten bij de Mariakerk. Hij was bovendien een trouwe klant van de notaris vanwege al zijn aan- en verkopen en hypotheek. Verbeteringen aan zijn schoolgebouw liet hij op eigen kosten aanbrengen, waardoor hij conflicten met het gemeentebestuur vermeed.

Ook zijn broers en zuster waren blijkbaar welgesteld, zoals uit notariële akten blijkt. Zijn broer Frederik Adolph, luitenant ter zee 1e klas koopt in 1843 villa Schoonoord met een behoorlijke hoeveelheid grond²²). Hij heeft er overigens zelf nooit gewoond. In 1856 is hij eveneens lasthebber van Oeds Oenes van den Berg, bewoner van Bijsterveld, en verkoopt hij voor de erven diens hele nalatenschap.

Dat deze overste Seingen niet geliefd was in het dorp, valt op te maken uit een brief van burgemeester H. de Croon aan de commissaris van de koning en aan de arrondissementsrechtbank te Eindhoven, gedateerd 11 dec. 1866²³). Overste Seihngen heeft bij de minister van Binnenlandse Zaken zijn beklag gedaan over

mishandeling door de burgemeester van Maria en Cornelis Smits ("twee notoire luiaards en dakloze schooiers"), van wie de burgemeester gezegd zou hebben dat hij wilde dat ze van honger en ellende "krippeerden". De Croon wijst deze beschuldiging in zijn brief van de hand evenals de klacht dat hij zou vloeken! Er is door hem met succes een vereniging tot wering van bedelarij opgericht in het dorp, maar Seihngen, die aan deze vereniging een paar gulden per week zou kunnen betalen, geeft geen cent. Trouwens, Seilmgen deugt niet: zo'n twintig jaar geleden werd hij verdacht van openbare aanranding der eerbaarheid, maar om onbekende redenen werd hij niet vervolgd. De Croon vindt hem een bediller, die hem thuis de les wil komen lezen, zeer tot ergernis van de familie van de burgemeester. Ten onrechte heeft Sangen ook enkele grieven tegen de burgemeester: deze zou er achter zitten dat na de dood van grootvader en zoon Seihngen de kleinzoon Siihngen niet tot Franse schoolmeester benoemd wordt en niet gratis kan wonen; bovendien zou de gemeente de grond ve)ór Schoonoord, die Sohngen gekocht heeft en met bomen beplant, veel te duur aan hem verkocht hebben. Conclusie: Selftingen is "zijn grootste maar ook zijn laagste vijand", een leugenaar en een lasteraar.

Tot zover de brief van de burgemeester, die zelf ook geen gemakkelijk heerschap was: autoritair en leugenachtig, zoals uit de notulen van de raadsvergaderingen blijkt. Zijn verklaarde vijanden daar waren de medicus J.A. Guijé en mr. J. van Baar.

Als Johan Seihngen II in 1866 is overleden en diens zoon Johan Seihngen III hem als Frans schoolmeester wil opvolgen, probeert de gemeente dit laatste te verhinderen. Uit de notulen van het gemeentebestuur van 23 maart 1865²⁴) blijkt dat Seihngen II een aanbod heeft gedaan om de school te kopen. Een beslissing hierover is aangehouden. Op 20 juli 1866 komt het rekest van Johan & lotingen 111 ter tafel, waarbij deze verzoekt om aangesteld te worden als Frans kostschoolhouder²⁵). Met algemene stemmen wordt besloten "dat de raad niet genegen is, om enen franschen kostschoolmeester aan te stellen, of daarin eenige subsidie te verlenen". Ook het verzoek van Seihngen III om het huis van de Franse school te huren, wordt met algemene stemmen afgewezen. Dat de raad hier eenstemmig is, wijst erop dat niemand iets zag in verdere relatie met deze Söhngen.

Johan Seihngen III trekt deze conclusie blijkbaar ook, want in 1868 koopt hij het Huis Bijsterveld om daar zijn nu particuliere bijzondere school voort te zetten. Het kan zijn dat ook op deze school het frans de voertaal bleef, maar zeker is dit niet. Gezien het aantal leerlingen dat ouder was dan 17 jaar, mag men veronderstellen, dat de jongelui opgeleid werden voor toelatingsexamens aan universiteiten en hogescholen.

Of Seihngen III een schoolmeester-in-hart-en-nieren is geweest, valt te betwijfelen. Hoewel de school veel leerlingen had, van wie er een behoorlijk aantal uit

onze toenmalige koloniën afkomstig waren, is het opvallend hoeveel hulponderwijzers er werkzaam waren, zij het soms slechts voor enkele maanden. In 1880 draagt hij de leiding van de school over aan de filosoof, dr. G.J. ter Braake, die al vijf jaar aan het instituut was verbonden. Deze vertrekt echter, na slechts enkele maanden de verantwoordelijkheid gedragen te hebben.

Hij wordt opgevolgd door Bernardus Ruyvens tot 1888 ofwel door Rinze Prins, die ook al sedert 1880 op Bijsterveld woonde en die tenslotte met zeven oudere leerlingen, een onderwijzer en een dienstbode naar Haarlem verhuisde in 1891. Hiermee kwam een einde aan de school op kasteel Groot Bijsterveld²⁶⁾.

In 1883 was SOnhgen III al verhuisd naar Brussel (Schaerbeek), nadat hij zijn twee zonen naar de (Latijnse) school in 's-Hertogenbosch had gezonden; zijn kleine dochter en zijn moeder verhuisden mee naar Schaerbeek. In 1892 werd Groot Bijsterveld verkocht voor f 15.000, — aan Johan Turing von Ferrier, kamerheer van de koning van Wiirtemberg²⁷⁾.

De grote liefhebberij van Johan SOnhgen III was het goochelen met hypotheek en andere financiële transacties. Hypotheken gaf hij uit aan de lopende band, maar geregeld werden deze met 5, 12 of zelfs 25 tegelijk herroepen. Ook mocht hij zich eigenaar noemen van diverse huizen, waaronder villa Schoonoord en de zgn. oude pastorie in de Nieuwstraat.

Kort na zijn vertrek uit Oirschot heeft Seffingen III een vijftal schetsen uit het Noordbrabantse volksleven geschreven, getiteld "Uit de Meierif"²⁸⁾. Hoewel hij literair geen hoogvlieger is geweest, zijn de verhalen toch heel leesbaar en zijn ze hier en daar zelfs opmerkelijk. Vier van deze verhalen spelen zich af in Oirschot, het vijfde in Veldhoven. De schrijver, ofschoon opgevoed met nederlands en frans als voertaal, heeft het Oirschots dialect goed gekend en hij geeft het heel aanvaardbaar en leesbaar weer. Alleen in het verhaal over de Drie Gatiën is hij ook in dit opzicht niet geloofwaardig. Opvallend is zijn kennis van en begrip voor het katholicisme, zoals het door eenvoudige mensen in die tijd beleefd werd. Voor de dorpsgeestelijkheid heeft hij echter geen respect.

Seihngen was een goed waarnemer, zowel in de natuur als wat het menselijk uiterlijk betreft. Bijzonder leesbaar is zijn relaas van het vogelschieten van het Sint Jorisdigle op de Molenheide (Dries de Post).

Inmiddels is Sdhngen van Schaerbeek naar Amsterdam verhuisdes¹⁾. Op 3 juli 1918 overlijdt hij te Hoorn.

Niet alle Seihngens waren in goede doen. De enige broer van Johan Sohngen III, Nicolaas Louis, was textielabrikant geworden, eerst in Veldhoven en naderhand in Oirschot. Daar kocht hij de zgn. Oude Pastorie in de Nieuwstraat, waar hij in de achtertuin een fabriekje liet bouwen. Nicolaas Louis, geboren in 1842, verhuisde in 1861 naar Vlaardingen. Daar huwde hij met de onderwijzeres Antje Leendertz., afkomstig uit Veendam.

Of Nicolaas Louis de tijd tegen had of te weinig verstand van zaken doen, feit is dat hij bij zijn vroege dood op 35-jarige leeftijd een voor die tijd enorm faillissement achterliet. De dokter gaf als doodsoorzaak een maagaandoening op. Dat is best mogelijk, want Nicolaas Louis had de laatste jaren behalve tegenslag in zijn bedrijf ook nog een andere pijnlijke verassing te verwerken: een jonge vrouw uit Rotterdam liet hem weten, dat ze in Antwerpen (Hoboken) was bevallen van een zoon van hem, die ze als Nicolaas Ludovicus had laten dopen. De natuurlijke vader had zijn zoon notarieel erkend³¹⁾, maar er kwam in de familie wel een schandaal van. Zijn moeder maakte prompt een nieuw testament, waarbij ze al haar onroerend goed aan haar andere zoon, Johan III, vermaakte. Bij de erfdeling van oud-oom Jacobus behoort Nicolaas Ludovicus tot de erfgenamen van een klein deel van de nalatenschap³¹⁾, misschien als genoegdoening omdat deze bij het overlijden van zijn vader in 1878 wel gerechtigd was, maar door het faillissement van zijn rechten moest afzien.

Ook Antje Seihngen-Leendertz. zag voor zichzelf en voor haar postuum geboren zoon Nicolaas Louis, van al haar rechten af en vertrok snel terug naar Veendam. Johan Shongen III kocht uit de failliete boedel voor f 4700,— de Oude Pastorie in de Nieuwstraat³²⁾.

Rest ons nog een boekje open te doen over de broer of neef van Johan Seihngen I, die op Koolmond heeft gewoond.

Deze Johan Seihngen, zonder beroep, was in 1765 geboren in Nassau-Siegen. Waarschijnlijk heeft hij bij een familiebezoek in Oirschot de welgestelde Hermina Margaretha van Steeland, weduwe van de medicus J.C. Moll uit 's-Gravenhage, ontmoet. Zij schijnt in 1799/1800 in Oirschot gewoond te hebben met haar beide kinderen³³⁾. In 1801 of 1802 is zij met Johan SOnhgen gehuwd en in 1803 werd in Kaldenkirchen hun zoon Jan Jacob Hendrik geboren.

Het echtpaar verhuist in 1809 naar Oirschot en koopt daar het huis Koolmond voor f 935, — van de koopman G.W. van Kemena³⁴⁾. Men krijgt de indruk dat deze Seihngen gerentierd heeft van het kapitaal van zijn vrouw. Lang heeft het huwelijk niet stand gehouden: op 11 april 1812 laat mevr. Sangen-van Steeland bij notaris Schouw in Oirschot een akte opmaken, waarin de getuigen Caspar Schurter, knecht, Catharina Luisen, dienstbode, Francis Smijers, kleermaker, en Maria van Woensel, wasvrouw, verklaren dat Johan Sóligen zijn vrouw H.M. van Steeland mishandelt. Hij sleurt haar uit bed, slaat haar met een stoel en met stokken, scheurt haar muts van haar hoofd, bedreigt haar met een pistool, gooit haar bed in de vijver, schopt haar, verwondt haar en dwingt haar per koets naar het dorp te vluchten, achtervolgd door Seilingen met een degen in zijn hand³⁵⁾.

Als in 1813 het tienjarig zoonje van hef echtpaar overlijdt, is er voor Hermine van Steeland geen reden meer om nog langer bij haar man te blijven. Zij vertrekt met haar beide kinderen uit haar eerste huwelijk naar 's-Hertogenbosch

en laat zich in 1814 van haar man scheiden³⁶). Dit was alleen een scheiding van tafel en bed.

Op dezelfde datum³⁷), heeft Johan Sdhngen een testament laten maken, waarin hij, behalve een klein legaat aan zijn zuster Agnese Catharina, die toen ook op Koolmond woonde (maar in 1820 vertrokken is naar Roth), zijn eigen aandeel in huize Koolmond met tuinen en grond legateert aan Hermine van Steeland. Uit bovengenoemde scheidingsacte blijkt dat Hermine van Steeland zichzelf beschouwde als de werkelijke eigenaar van Koolmond: zij behoudt en administreert haar eigen bezittingen en ook Koolmond. De huurpenningen van het huis moeten aan haar betaald worden. Aan haar man zal zij, zodra hij het huis verlaat,

50, — uitkeren en daarna / 300, — per jaar, in vier termijnen. Als garantie stelt zij alle effecten, die zij destijds van haar vader Jan Frederik van Steeland, advocaat-fiscaal en procureur-generaal van Brabant en het Land van Overmaze, en van haar moeder Johanna Albertina Schopman heeft geërfd. In feite laat zij haar man enkel zijn kleren en lijfgoed.

Later herroept Johan Sdhngen zijn testament en machtigt hij zijn vrouw om in 's-Hertogenbosch "zijn helft" in huize Koolmond te verkopen³⁸).

Als zij dit op 4 juni 1817 probeert te doen, valt de opbrengst tegen. In september 1817 wordt het huis met tuin en grond verkocht aan Johan Bressers, looier te Oerle voor f 450, — dus minder dan de helft van de oorspronkelijke koopsom³⁹). Er rustte nog een schuld op van J 300, — aan dr. W.F. Guljé, zodat er nauwelijks iets overbleef.

Johan Sdhngen heeft waarschijnlijk ergens in het dorp een kamer gehuurd; bij zijn familie woonde hij in elk geval niet. Hij stierf in 1831 in Oirschot. Een buurman en de kastelein van de herberg waar hij woonde getuigen bij het opmaken van zijn overlijdensakte⁴⁰). Zijn vrouw moet hem een jaar overleefd hebben.

Tot zover de geschiedenis van honderd jaar Sdhngens in Oirschot. Niets is er wat daaraan nog herinnert, behalve de grote, bijna onleesbare, steen naast het Mariakerkje op het Vrijthof.

NOTEN

1. Oud Administratief Archief Oirschot (O.A.A.O.), resolutieboek 25-11-1770.
2. O.A.A.O., resolutieboek 27-3-1769.
3. Gemeente Archief Oirschot (G.A.O.), inv. nr. 1554-1555.
4. Collectie Doop-, Trouw- en begraafboeken Oirschot (DTB), nr. 15.
5. Notarieel Archief Oirschot (N.A.O.), inv. nr. 5192, akte 20-9-1805.
6. N.A.O., inv. nr. 5190, akte 13-9-1802.
7. O.A.A.O., resolutieboek 7-7-1788.
8. O.A.A.O., resolutieboek 15-11-1790.
9. o.a. Coll. D.T.B., bevolkingsregisters en registers burgerlijke stand Oirschot.

10. N.A.O., inv. nr. 2026, akte nr. 73, 4-6-1880.
11. N.A.O., inv. nr. 5192, akte 20-9-1805.
12. N.A.O., inv. nr. 5196, akte 5-9-1814.
13. O.A.A.O., resolutieboek 22-10-1795.
14. O.A.A.O., resolutieboek 18-1-1796.
15. O.A.A.O., resolutieboek 18-1-1796.
16. O.A.A.O. resolutieboek 11-4-1796.
17. O.A.A.O., resolutieboek 7-9-1803.
18. O.A.A.O., resolutieboek 14-11-1804.
19. O.A.A.O., resolutieboek 1-4-1810.
20. Archief schoolopziener IVe district, verslagen en correspondentie.
21. N.A.O. inv. nr. 2026, 1880, akte nrs. 111, 113, 118.
22. N.A.O. inv. nr. 2006, 1843, akte nrs. 1678 en 1682.
23. G.A.O. inv. nr. 49.
24. G.A.O. inv. nr. 8, notulen gemeenteraad 23-3-1865.
25. [G.A.O. inv. nr.](#) 8, notulen gemeenteraad 20-7-1866.
26. G.A.O. bevolkingsregister.
27. N.A.O. inv. nr. 2032, 4-2-1892, akte nr. 18.
28. Uitg. B ill, Leiden 1888.
29. N.A.O. inv. nr. 2934, 27-7-1896, akte nrs. 103 en 106.
30. N.A.O. inv. nr. 2035, 22-3-1898, akte nr. 45.
31. N.A.O. inv. nr. 2025, 20-3-1877, akte nr. 37.
32. N.A.O. inv. nr. 2027, 28-5-1881, akte nr. 47.
33. N.A.O. inv. nr. 2026, akte nr. 75.
34. De deftige kostschool van de Scihngens in Oirschot, door G.C.M. van Dijck, in Campinia, jrg. 6, nr. 21.
35. Huizen en bewoners te Oirschot van de 17e tot de 20e eeuw, Huize Coolmont, in Campinia jrg. 4, nr. 15.
36. N.A.O., inv. nr. 5194, 11-4-1812, akte nr. 75.
37. N.A.O., inv. nr. 5196, 5-9-1814, akte nr. 492.
38. N.A.O., inv. nr. 5196, 5-9-1814, akte nr. 492.
39. N.A.O., inv. nr. 5199, 19-4-1817, akte nrs. 995-996.
40. N.A.O., inv. nr. 5199, 3-9-1817, akte nr. 1068.
41. Overlijdensregister Oirschot, 1831.